

SUVREMENI ZAPISI TRADICIJSKE BAŠTINE U CRIVACU

Čorić, Angela

Undergraduate thesis / Završni rad

2023

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Split, Faculty of Humanities and Social Sciences, University of Split / Sveučilište u Splitu, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:172:939053>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2025-02-24**

Repository / Repozitorij:

[Repository of Faculty of humanities and social sciences](#)

UNIVERSITY OF SPLIT

**SVEUČILIŠTE U SPLITU
FILOZOFSKI FAKULTET**

ZAVRŠNI RAD

SUVREMENI ZAPISI TRADICIJSKE BAŠTINE U CRIVACU

ANGELA ČORIĆ

Split, 2023.

Odsjek za hrvatski jezik i književnost

Hrvatski jezik i književnost

Mitovi, predaje i legende Hrvata

SUVREMENI ZAPISI TRADICIJSKE BAŠTINE U CRIVACU

STUDENTICA:

Angela Čorić

MENTOR:

dr. sc. Nikola Sunara

Split, rujan 2023.

Sadržaj:

1. Uvod	1
2. Crkveno-pučka baština	1
2.1. Advent	2
2.2. Običaji za Badnjak	4
2.3. Obilježavanje važnijih blagdana	5
3. Usmene predaje	8
3.1. Mitske predaje.....	8
3.1.1. Vile	9
3.2. Demonološke predaje	10
3.2.1. Vještice	11
3.2.2. Mora	13
3.2.3. Babaroga	15
3.2.4. Vukodlaci.....	16
3.3. Eshatološke predaje.....	17
3.3.1. Krivljavci	18
4. Usmena lirika	19
4.1. Ojkalice.....	19
5. Praznovjerja	24
5.1. Crna mačka preko puta	24
5.2. Zavist („zle oči“).....	24
5.3. Gatanje.....	26
6. Narodni običaji	27
6.1. Običaji za svadbu	27
6.2. Običaj za porod	31
6.3. Običaji za sprovod.....	31
6.4. Sijelo.....	33
6.5. Izgled i tradicionalna odjeća	34
7. Zaključak	36
Rječnik	37
8. Izvori	39
Popis kazivača:	39
Literatura:	40
Mrežni izvori:	42
Sažetak	43
Abstract	44

1. Uvod

Tradicijska baština važan je dio bogatog kulturnog identiteta hrvatskog naroda i spona je koja povezuje njegove pripadnike. Usmene predaje daju nam obilje informacija o pojedinom kazivaču/ici, ali i o njihovim životnim okolnostima, zavičaju te njegovoj prošlosti i sadašnjosti. Kroz kazivače to blago nastavlja svoj život i prenosi nam znanja i iskustva naših predaka. Cilj je ovog istraživačkog rada malim dijelom doprinijeti očuvanju tradicije i upoznati njegove buduće čitatelje s običajima Dalmatinske zagore te ih na taj način educirati. Narodni običaji i predaje koji se spominju u ovom radu dolaze iz sela Crivac koje se nalazi u općini Muć i koje zadnjih nekoliko godina broji manje od 400 stanovnika.

Kako Marko Dragić navodi, hrvatska je usmena književnost „stoljećima i milenijumima pamćena, pripovijedana, bila u izvedbi, brušena i prenošena hrvatskim jezikom, ima najveće zasluge za očuvanje hrvatskoga nacionalnoga i vjerskoga identiteta“.¹

U ovom radu prikazat ćemo običaje vezane za Advent, slavlje važnijih blagdana u Crivacu, praznovjerja, usmene predaje o vilama, vješticama, vukodlacima i sl. kao i narodne običaje vezane za svadbu, sprovode, izgled djevojaka i mladića te načine zabave uz gatanje i pjevanje pjesama – ojkavica.

Ovaj rad ne bi bio moguć bez dragih kazivača Merice Čorić, Mande Jurić, Ivana Jurića (Cane), Mare Jelavić – Šako i pok. Ive Jurić. Zahvaljujem im na njihovoj pomoći i doprinosu kroz razne pripovijesti te isto tako zahvaljujem svom mentoru na savjetima, strpljenju i velikoj pomoći u pisanju ovog završnog rada.

2. Crkveno-pučka baština

U poglavlju o crkveno-pučkoj baštini bit će prikazani običaji uz važnije blagdane koji se obilježavaju u Crivacu. Riječ je o običajima uz Badnjak, Božić, sv. Stjepana, sv. Ivana, sv. Marka, sv. Antu i Gospu od Ružarija.

¹ Dragić, Marko. *Poetika i povijest hrvatske usmene književnosti* (fakultetski udžbenik), Filozofski fakultet u Splitu, Split, 2008., str. 13.

2.1. Advent

Advent (Došašće) kao slavlje potječe iz 4. stoljeća i označava dolazak, početak i dohod, kao i radosno iščekivanje dolaska Gospodina. Obuhvaća četiri nedjelje koje prethode Božiću, a značaj toga broja predstavlja broj tisućljeća od postanka svijeta do dolaska Isusa Krista.² Prva nedjelja Adventa jest ona nedjelja koja je najbliža svetkovini sv. Andrije³ (30. studenog). To je vrijeme sabranosti, molitve, posta i pripreme za dolazak Božića i u njem nije bilo veselja, pjesme ni svadbi.⁴ U liturgiji razdoblje adventa obilježava ljubičasta boja misnica, a Dragić primjećuje kako se za treću nedjelju „mogu upotrijebiti i ružičaste misnice čime se još više naglašava pokora. U zadnjem se tjednu liturgija usmjerava na Kristovo rođenje, a posebno se naglašava uloga Majke Kristove.“⁵

Gavazzi navodi kako se početak pripreme za božićno vrijeme očituje kroz tradiciju i običaje na pojedine blagdane:

„Kao vidnija veza ove šire božićne cjeline dosta se jasno razabiraju one tradicije, tipične baš u ovo doba, koje se provlače ponavljajući se kroz cijelo to vrijeme na dva ili više blagdana. Takve su npr. tradicije i običaji u vezi sa svježim zelenilom, gatanja po izvjesnom nizu dana, davanje naročitih darova i dr. Ako se to uzme za odlučno, može se početak hrvatskih božićnih običaja staviti negdje na dan sv. Barbare (4. XII.) ili sv. Lucije (13. XII.) ili sv. Nikole (6. XII.) – što ovisi dakako donekle o regionalnim posebnostima pojedinih područja.“⁶

Braica kalendarom božićnih običaja kazuje kako je blagdan sv. Katarine⁷ (25. studenoga) u pučkom vjerovanju označavao početak Adventa (*Sveta Kate kokošica - misec dana do Božića*,

² Usp. Dragić, Marko. „Advent u liturgiji i narodnoj kulturi Hrvata.“ *Crkva u svijetu*, vol. 43, br. 3, 2008., str. 415.

³ Sveti Andrija, kao i brat mu Šimun Petar, bio je ribar na Genezaretskom jezeru u Kafarnaumu, kamo obojica dođoše iz rodne Betsaide. Andrija je bio prvi od apostola kojega je Isus pozvao da ga slijedi, zato je on i nazvan „prvopozvani“. Svoj je ovozemaljski život završio tako što su ga razapeli na križ u obliku slova X, koji se po njemu i naziva „Andrijin križ“. URL: <https://www.bitno.net/vjera/svetac-dana/sveti-andrija-prvi-apostol-kojeg-je-isus-pozvao/> (datum pristupanja stranici: 15. 8. 2023.)

⁴ Usp. Dragić, Marko. „Advent u liturgiji i narodnoj kulturi Hrvata.“ *Crkva u svijetu*, vol. 43, br. 3, 2008., str. 415.

⁵ Isto.

⁶ Gavazzi, Milovan. *Godina dana hrvatskih narodnih običaja*. Kulturno – prosvjetni sabor Hrvatske, Zagreb, 1988., str. 116.

⁷ „Sveta Katarina Aleksandrijska rođena je u 3. st. u Aleksandriji u Egiptu. Potječe iz plemićke obitelji koja je kraljevskoga podrijetla. Isus Krist ju je uzeo kao svoju nebesku zaručnicu. Zanesen njezinom ljepotom, car Maksimin II ponudio joj je brak, ali je ona to s gnušanjem odbila. Očajnički je naredio da je svežu između četiri kotača optočena oštricama, te da je tako iskidaju na komade. Međutim, dok se presuda izvršavala snažan je plamen s neba uništio kotače. Tada su Katarini odrubili glavu. U kršćanskoj je tradiciji sveta Katarina zaštitnica djevojaka.“ (Dragić, Marko. „Duhovna baština Hrvata u šibenskom zaleđu.“ *Godišnjak Titius*, vol. 3, br. 3, 2010., str. 167.)

Sveta Katarina van, do Božića mesec dan), a i vrijeme je kada se počinju pjevati božićne pjesme.⁸

U hrvatskoj tradiciji običajima je bogat dan posvećen sirakuškoj mučenici svetoj Luciji (13. prosinca). „Dan Svete Lucije⁹ poznat je i kao značajno predbožićno proricanje, osobito o budućim muževima. Dvanaest dana od Svete Lucije do Božića poznato je kao lucijanski dani, brojenice, brojanice, kada se proriče vrijeme za slijedeću godinu. Dan Svete Lucije u tradiciji se označuje kao posljednji rok za sijanje božićnog žita.“¹⁰

Blagdan sv. Barbare¹¹ (4. prosinca) poznat je po sijanju pšenice, „odnosno pšeničnog zrnja u tanjuriće, gatanju, proricanju, običaju *polazhenika* i prvih božićnih čestitara“.¹²

Na blagdan sv. Nikole¹³ (6. prosinca) običaj je darivati djecu.

„U našim krajevima lik Nikole – darovatelja djece je građanska tradicija i toliko je raširen da je postao najobjubljeniji svetac iz božićnog ciklusa. Inače se taj svetac štuje u svim primorskim krajevima kao zaštitnik pomoraca. Jedinostveni običaj vezan uz lik Nikole je

⁸ Braica, Silvio. „Božićni običaji“, *Ethnologica Dalmatica*, 13, 2004., str. 7.

⁹ Sveta Lucija je rođena u 4. stoljeću na Siciliji u imućnoj obitelji. Imala je bolesnu majku za koju je molila Svetu Agatu da joj pomogne. No, ona joj je rekla da je majku već sama ozdravila svojom vjerom u Gospodina. U velikoj radosti zbog majčina ozdravljenja, Lucija je odlučila svoj imetak razdijeliti siromasima. Prema predaji, Svetoj Luciji su izvađene oči i stavljene na tanjur, pa se ona smatra zaštitnicom očiju i vida. Danas, na svetu Luciju je ujedno i dan kada se sije pšenice, što označava simbol života u kršćanstvu. Ako pšenica bude gusta i lijepa znači da se možemo nadati dobrom urodu sljedeće godine. URL: <https://zupa-stari-pazin.com/zupa/o-sv-luciji/> (datum pristupanja stranici: 15. 8. 2023.)

¹⁰ Braica, Silvio. „Božićni običaji“, *Ethnologica Dalmatica*, 13, 2004., str. 10.

¹¹ „Barbara je rođena u 3. st. u Heliopolisu u Egiptu, ili u Nikoziji u Maloj Aziji. Odgojena je kod svoga oca, bogatoga poganina koji ju je silno volio te se bojao da će je netko oženiti i odvesti od njega. Zbog toga je za nju sagradio i bogato opremio kulu, gdje su čuvari motrili da joj se tko ne približi. Zavaljela je i prihvatila kršćanstvo. Za vrijeme odsutnosti svoga oca Barbara je radnicima zapovjedila da na kuli probiju i treći prozor. Kad se otac vratio ona mu je pripovijedala da duša prima svjetlo kroz tri prozora: Oca, Sina i Duha Svetoga. Zbog njezina kršćanstva otac se razjario i dao je vlastima koje je pak staviše na muke. Na njegov zahtjev vlasti su mu predale kćerku i on joj je odrubio glavu. Vraćajući se kući pogodila ga je munja. Zbog toga je sv. Barbara zaštitnica vojnika, topništva, ljevača topova i vatrogasaca, a zaziva se u pogibelji od nesretnoga slučaja i iznenadne smrti.“ (Dragić, Marko. „Advent u liturgiji i narodnoj kulturi Hrvata.“ *Crkva u svijetu*, vol. 43, br. 3, 2008., str. 417–418.)

¹² Braica, Silvio. „Božićni običaji“, *Ethnologica Dalmatica*, 13, 2004., str. 7.

¹³ Sveti Nikola rođen je u 4. st. u Maloj Aziji. Roditelji su mu bili kršćani, a stric mu je bio nadbiskup u Miri, koji je i zaređio Nikolu. Kad su mu roditelji umrli Nikola je razdijelio svoj imetak sirotinji. Nakon smrti nasljednika njegova strica izabran je za biskupa u Miri. O njegovu je životu sačuvano nekoliko predaja i legendi, a jedna od njih govori da je Nikola, „čuvši za nekoga plemića u gradu koji je ostao bez novaca, pribavio miraz za njegove tri kćeri“ tako što je tri noći uzastopce kroz plemićev prozor ubacivao po vrećicu sa zlatnicima. Otkriven je nakon treće vrećice, ali je zamolio plemića da to nikome ne kaže. Otuda je tradicija potajnoga stavljanja darova dobroj, a šiba lošoj djeci u prozore, čizme i sl. Prema legendi sv. Nikola je krenuo u Svetu zemlju, ali je nastala strašna oluja te brod zamalo nije potonuo. Sv. Nikola je zaprijetio valovima i oni su se smirili. Tako je sv. Nikola postao zaštitnikom mornara i putnika. (Dragić, Marko. „Advent u liturgiji i narodnoj kulturi Hrvata.“ *Crkva u svijetu*, vol. 43, br. 3, 2008., str. 419.)

žrtvovanje drvene barke pred komiškou crkvou uz vjerovanje da će se tako zaštititi brodovi te pomorci i ribari na njima.“¹⁴

2.2. Običaji za Badnjak

Badnjak predstavlja kraj adventa i on je, Dragić ističe, u folklornom pogledu najbogatiji blagdan u hrvatskoj tradicijskoj kulturi te se po običajnim karakteristikama može podijeliti na: *Badnje jutro i dan, te Badnju večer*.¹⁵

„Badnje jutro i dan karakteriziraju: post, priprava hrane za Božić; škropljenje blagoslovljenom vodom: ukućana, domova, štala, stoke, dvorova, njiva, voćnjaka, maslinika, vrtova, pčelinjaka, badnjaka; kićenje zelenilom, najčešće bršljanovim i lovorovim grančicama: domova, štala, dvorova, njiva, voćnjaka, maslinika, vrtova, pčelinjaka, badnjaka; groblja.“¹⁶

Ono što karakterizira Badnju večer uglavnom su „gobinjanje, slama, božićni bor (jelka), božićne jaslice, božićne svijeće, badnja večera, blagoslov ovaca, večernja molitva, bdijenje, ophodi, čestitanje, zdravice, pjesme, koledanje i krjesovi.“¹⁷ „U središtu pozornosti, od Badnjega jutra do Polnoćke je drvo badnjak te obredi i običaji vezani uz njega.“¹⁸

Gavazzi navodi „folklornu važnost“ nekoliko dana prije Badnjaka i samog Božića – dan sv. Tome (21. prosinca) i *Tučin-dan* ili *Tucin-dan* koji obilježava dan prije Badnjaka.¹⁹

Do blagdana sv. Tome, Dragić bilježi, svi bi godišnji poslovi već trebali biti obavljeni.²⁰ „U narodu je, primjerice u Kućinama kod Splita, i danas poznata izreka "Sveti Toma, ubij prasca doma." Na taj dan domaćice počinju pripravlјati razne vrste peciva i kruha.“²¹

Božić je blagdan Kristova rođenja i jedan je od najvažnijih dana za kršćane te su pripreme za sam dan bile od iznimne važnosti. Dragić navodi:

¹⁴ Braica, Silvio. „Božićni običaji“, *Ethnologica Dalmatica*, 13, 2004., str. 9.

¹⁵ Usp. Dragić, Marko. „Advent u liturgiji i narodnoj kulturi Hrvata.“ *Crkva u svijetu*, vol. 43, br. 3, 2008., str. 438.

¹⁶ Isto, str. 438–439.

¹⁷ Isto, str. 439.

¹⁸ Isto.

¹⁹ Usp. Gavazzi, Milovan. *Godina dana hrvatskih narodnih običaja*. Kulturno – prosvjetni sabor Hrvatske, Zagreb, 1988., str. 122.

²⁰ Dragić, Marko. „Badnje jutro i dan u hrvatskoj tradicijskoj kulturi.“ *Croatica et Slavica Iadertina*, vol. 10/2, br. 10., 2014., str. 408.

²¹ Isto.

„Za Božić se svatko sa svakim mirio, i svatko je svakome bio kao brat. Nakon polnoćke uslijedilo bi čestitanje rukovanjem i ljubljenjem: 'Sritan ti Božić', a odgovor je 'I tebi na isti način'. Potom bi se uputili kući gdje bi se najprije čestitalo starješini, pa domaćici i onda svima po redu. Ako je tko koga uvrijedio, molio je oprostjenje. Uslijedio bi odlazak susjedima na čestitanje. Potom bi, prije podne, bio obiteljski ručak. Pastiri bi i na taj dan tjerali stoku na pašu. Poslijepodne bi se okupili mještani iz sela, te bi se do u kasnu noć veselili, igrajući i pjevajući.“²²

Badnji i božićni običaji u Crivacu svodili bi se uglavnom na pripremu hrane i pripremu kuće na dolazak blagdana. Kazivačica potvrđuje da su se pred Božić vodile pripreme te su i djeca dobivala zadatke koje bi morali odraditi. Na taj način svi bi bili uključeni u organizaciju. Kazivačica pripovijeda kako su se klale svinje i običaj vezan za pripremu hrane:

„Onda kad bi se prid Božić tukle svinje, onda bi ti išli brat cmilje. Nije ti bilo ono za paljenje onih dlaka s njih, to se zvalo opaljivanje. Onda bi ti se skupilo nekoliko ljudi, onda bi ti zaklali prase i onda bi ti ujutro došli ti ljudi. To se obično radilo suboton kad su ljudi manje radili, onda bi došlo 5-6 ljudi koji bi ti pomogli zaklat to prase. Tada se nije radilo ka i sad kad s breneron opališ dlake. Kad san ja bila dite, upališ jedan struk cmilja i stavljaš po toj koži praseta da se opale njegove one velike dlake. To smo ka dica uvik morali ić brat prid Božić da toga bude kad se ubije prase. Kad bi se zaklalo prase onda bi ti se odma kuvala džigerica i pura. Onda bi se svi skupili oko stola i jeli bi tu đigericu i puru. Taj nan je takvi običaj bia, kad se ubije to prase onda za ručak se jede đigerica sa puron. Ali nisan smila gledat kad bi se tuklo to prase, bižala bi, žaj mi ga bilo.“²³

2.3. Obilježavanje važnijih blagdana

Povodom dana svetca zaštitnika određenog sela priređuje se veliko slavlje – dernek. Svetac zaštitnik sela Crivac je sveti Marko. U Crivacu nalazi se crkva sv. Marka Evanđelista izgrađena 1893. godine.²⁴ Na dan svetog Marka²⁵ (25. travnja) običaj je bio svečani ophod, odnosno

²² Dragić, Marko. „Duhovna baština Hrvata u šibenskom zaleđu.“ *Godišnjak Titius*, vol. 3, br. 3, 2010., str. 131. – 132.

²³ Kazivačica Merica Čorić (r. Jurić) rođena 1974. godine u Crivacu – datum zapisa 2. 4. 2023.

²⁴ Župa Crivac URL: <https://www.franjevci-split.hr/crivac/> (datum pristupanja stranici: 19. 7. 2023.)

²⁵ „Marko Evanđelist bio je od židovskoga roda levita. Rođenjem je dobio ime Ivan, a kasnije se prozvao Marko. Kršteni kum bio mu je sv. Petar apostol te je Marko s njim otišao u Rim gdje je bio Petrov tajnik i tumač grčkoga jezika. Sv. Marko je dvanaest godina u Libiji propovijedao Evanđelje. Prema legendi Jakova Voraginskoga, sv. Marko je na putovanju prema Aleksandriji poderao cipelu te je otišao postolaru kojemu je za sebe rekao da je sluga Isusa Krista. Postolar je iskazao veliku želju vidjeti Isusa. Tada je sv. Marko počeo propovijedati vjeru u Isusa Krista i mnoge je obratio na kršćanstvo. Pogubljen je 68. godine.“ (Dragić, Marko. „Sveti Marko Evanđelist u kršćanskoj kulturnoj baštini Hrvata.“ *Nova prisutnost*, vol. XIV, br. 2, 2016., str. 261.–262.)

blagoslov polja. Dragić ističe kako je nekoć bio važan obred s obaveznim sudjelovanjem najmanje jednog člana iz svake obitelji, a odvijao se u procesijama po poljima koje su zbog političkih prilika nakon Drugog svjetskog rata zabranjene.²⁶ U tim prilikama moli se za zaštitu polja od nevremena koje bi moglo uništiti urod, a svećenik se pri blagoslovu okreće na sve četiri strane. Povrće i bilje koje bi mnogi donosili na blagoslov po povratku kući davali bi životinjama da jedu kako bi ih se sačuvalo od bolesti i zla.²⁷

Uz slavlje posvećeno svetom Marku, mještani su slavili i svetog Antu²⁸ (13. lipnja). Dragić navodi kako se štovanje svetog Ante realizira kroz: post, devetnice, zavjete, krjesove; škropljenje kuća, stoke, dvorišta, vrtova, polja; hodočašća, procesije, slavlja; crkve, molitvu itd.²⁹ Sveti Ante jedan je od najčaćenijih svetaca u hrvatskom narodu i o njemu se pripovijedaju brojne legende. Na njegov se blagdan održavaju brojne proslave ili *derneći*. O jednom od njih Dragić bilježi:

„Za proslavu, u narodu zvanu *dernek sv. Ante* pripreme su trajale cijelu godinu, a djevojke su čuvale najljepše i najsvečanije odore za tu prigodu, jer znalo se – dolaze i momci i cure iz okolnih mjesta. Plesalo se tradicionalno kolo čija se koreografija prenosila s generacije na generaciju i plešući odmjeravalo koja je najspretnija.“³⁰

U mnogim su mjestima nekoć paljeni krijesovi ili svitnjaci u čast sv. Ante. Ono što je u velikoj mjeri do danas sačuvano je post trinaest utoraka svetom Anti koji se i dan danas poštuje.

Kao važan dan kazivačica navodi i blagdan Blažene Djevice Marije od Krunice ili Gospu od Ružarija (7. listopada) čije je ustanovljenje povezano sa slavnom pobjedom kršćanske pomorske sile nad Osmanlijama u bitci kod Lepanta 7. listopada 1571.:

²⁶ Dragić, Marko. „Sveti Marko Evanđelist u kršćanskoj kulturnoj baštini Hrvata.“ *Nova prisutnost*, vol. XIV, br. 2, 2016., str. 267–268.

²⁷ Usp. Dragić, Marko. „Sveti Marko Evanđelist u kršćanskoj kulturnoj baštini Hrvata.“ *Nova prisutnost*, vol. XIV, br. 2, 2016.

²⁸ „Sveti Antun Padovanski rođen je 15. kolovoza 1195. godine u Lisabonu, kršten je kao Fernando. Odgojen je u kaptolskoj školi u rodnom mjestu a u 20. godini života stupio je u red sv. Augustina u samostanu sv. Vinka kod Lisabona. Zaređen je 1219. godine. Ime Antun uzeo je po sv. Antunu Pustinjaku, zaštitniku franjevačke crkve. Dvadesetak dana pred smrt povukao se u samoću. Umro je 13. lipnja 1231. u Arcelli kod Padove u 37. godini. Vijest o svečevoj smrti odmah su pronijela padovanska djeca uzvicima: 'Umro je svetac!' Prema predaji, na dan njegove smrti crkvena zvona u Lisabonu sama su od sebe zazvonila. Zaštitnik je od demona, groznice, kuge, brodoloma, ratnih nevolja, vodene bolesti, bolesti očiju. Sveti Antun štuje se i kao zaštitnik propovjednika, budućih majki, ribara, mornara, starih ljudi, žetvi, stoke, pošte, gladovanja, Portugala i vjere u Presveti sakrament.“ (Dragić, Marko. „Štovanje sv. Antuna Padovanskoga u hrvatskoj crkveno-pučkoj baštini.“ *Ethnologica Dalmatica*, vol. 25, 2018., str. 39. – 40.)

²⁹ Dragić, Marko. „Štovanje sv. Antuna Padovanskoga u hrvatskoj crkveno-pučkoj baštini.“ *Ethnologica Dalmatica*, vol. 25, 2018., str. 38.

³⁰ Dragić, Marko. „Štovanje sv. Antuna Padovanskoga u hrvatskoj crkveno-pučkoj baštini.“ *Ethnologica Dalmatica*, vol. 25, 2018., str. 52.

„Na svetog Antu, na svetog Marka i na Rožaricu. To su bila tri derneka. A drugo šta je o Božiću, za Novu Godinu se doli na progonu igralo kolo i za Stipanjdan i Ivanjdan isto.“³¹

„Ono bi išli crkvi pa bi se vraćali od crkve pa bi doli se igralo kolo. U tom kolu su se isto zamirale cure. Mi bi dica stali uz zid, žena, dica krajovim bi gledali a momci i cure bi igrali i pivali.“³²

O običajima za *Stipanjdan* ili *Stipanje* piše Silvio Braica te ga navodi kao dan posvećen konjima i kako se na taj dan konji izvode i mještani se utrkuju.³³ Stipanje se slavilo na sličan način kao i Božić, dok se na Ivandan „vršila razmina“, naravno, sve popraćeno posjetom mještana iz susjednih sela i međusobnim čestitanjem.³⁴ Dragić navodi kako na Stipanjdan svatko ima goste.³⁵ „Mladić koji je na Božić dao jabuku curi (znak da joj nudi ženidbu), ide u goste k njoj. I tog dana se *užiga* božićna svijeća. Ručak i užina opet su svečani. Poslije podne zajedničko je sijelo i pjesma.“³⁶ Dragić opisuje i zanimljive običaje u širokobriješkom kraju te doznajemo kako bi zetovi na Stipanjdan tradicionalno dolazili u punca i punice, a i na taj dan se u crkvu išlo u drugu najbližu župu.³⁷ „Na Sipandan zet i kćer idu kod punice na ručak. Zet nosi darove punici i ukućanima. Punica daruje zeta košuljom ili nekim poklonom. Novi zetovi bi išli k punicama, gdje bi ih dočekala grotulja i dobar ručak.“³⁸

I uz blagdan svetog Ivana vezani su različiti običaji pa Braica navodi:

„Treći dan Božića, Ivanuš, Ivanja, Janušovo, božićno Ivanje, božićni Ivanjdan (27. prosinca) je blagdan Svetog Ivana, a tada se vrši blagoslov vina u crkvama, iznosi se božićna slama van i stavlja na voćke, pale se koleda. Na taj dan bi se i kuća pomela, što se nije smjelo napraviti na sam Božić ili Stipanje.“³⁹

Dragić dodaje: „U Rakitnu na Ivanjdan, poslije mise čestitalo se, pjevala se ganga, bećarac, igralo u kolu, a ako bi bilo lijepo vrijeme, muškarci su bacali kamena s ramena, a onda se išlo

³¹ Kazivačica Manda Jurić (r. Jurić) rođena 1926. u Crivacu – datum zapisa 2. 4. 2023.

³² Kazivačica Merica Čorić (r. Jurić) rođena 1974. godine u Crivacu – datum zapisa 2. 4. 2023.

³³ Braica, Silvio. „Božićni običaji“, *Ethnologica Dalmatica*, 13, 2004., str. 8.

³⁴ Usp. Dragić, Marko. „Duhovna baština Hrvata u šibenskom zaleđu.“ *Godišnjak Titius*, vol. 3, br. 3, 2010., str. 206.

³⁵ Usp. Dragić, Marko. „Hrvatski tradicijski čestitarski ophodi, pohodi i običaji od Božića do Sveta tri kralja.“ *Croatica et Slavica Iadertina*, vol. 14/1, br. 14., 2018, str. 206.

³⁶ Isto.

³⁷ Isto.

³⁸ Isto.

³⁹ Braica, Silvio. „Božićni običaji“, *Ethnologica Dalmatica*, 13, 2004., str. 8.

k prijateljima u goste.“⁴⁰ Na Ivanjdana običaj je da se veseli kod obitelji u kojoj ima osoba imena Ivan i on časti veselioce koji su došli u posjet.⁴¹

Ovaj običaj vrlo je sličan običajima za Ivanjdan u Crivacu gdje bi se ponajprije veselilo i igralo u kolu, a i sudjelovalo se u različitim zabavnim aktivnostima.

3. Usmene predaje

Usmene predaje vrsta su usmenih priča koje kazivači prenose s vjerom da je ono što pripovijedaju istinito. Hibridne su formom jer je materija koju prenose tematski i motivski raznolika, a imaju važne estetske, umjetničke i životne funkcije. Prenose važne spoznaje i iskustva utemeljene na konkretnoj građi (npr. povijesni i zemljopisni podatci, poznate osobe) koju najčešće uzimaju iz svoga okoliša u kojem najbolje funkcioniraju. Na svim razinama čuvaju biljeg prostora s kojeg potječu, a često tumače uzroke kulturnih i povijesnih pojava. U temeljima su im narodni običaji i vjerovanja. Predaje se s obzirom na njihove karakteristike dijele na povijesne, etnološke, eshatološke, mitološke, demonološke predaje i pričanja iz života.⁴²

3.1. Mitske predaje

Dragić opisuje mitske predaje kao one koje pripovijedaju o „vilama i povijesnim osobama kojima je narod pripisao nadnaravnu moć“.⁴³ One imaju razrađenu fabulu te se pripovijedaju kao memorati.⁴⁴ I za Boticu vile su „najvažniji motiv cijele hrvatske mitske i mitolojske izgradnje, i verbalna je folkloristika gradila i učvrstila vilinsko mitsko više nego bilo koji drugi mitski motiv“.⁴⁵ Uz vile, u mitskim se predajama najčešće kao povijesne osobe javljaju

⁴⁰ Dragić, Marko. "Hrvatski tradicijski čestitarski ophodi, pohodi i običaji od Božića do Sveta tri kralja." *Croatica et Slavica Iadertina*, vol. 14/1, br. 14., 2018, str. 212.

⁴¹ Isto, str. 213.

⁴² Usp. Čubelić, Tvrtko. *Narodne pripovijetke*, Školska knjiga, Zagreb, 1963., str. 237; Bošković-Stulli, Maja. *Usmena književnost kao umjetnost riječi*, Mladost, Zagreb, 1975., str. 11, 12, 128; Kekez, Josip. „Usmena književnost“. *Uvod u književnost*, urednici Z. Škreb i A. Stamać, 4. izdanje, Globus, Zagreb, 1986., str. 184–186; Botica, Stipe. *Biblija i hrvatska kulturna tradicija*, Vlastita naklada, Zagreb, 1995., str. 7–9; Botica, Stipe. *Povijest hrvatske usmene književnosti*, Školska knjiga, Zagreb, 2013., str. 435; Dragić, Marko. *Tradicijske priče iz Zagore*, Književni krug, Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu, Split, 2017., str. 33.

⁴³ Dragić, Marko. *Tradicijske priče iz Zagore*, Književni krug, Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu, Split, 2017., str. 62.

⁴⁴ Isto.

⁴⁵ Botica, Stipe. *Povijest hrvatske usmene književnosti*, Školska knjiga, Zagreb, 2013., str. 171.

„Kraljević Marko, Sibinjanin Janko, Stojan Janković, Mijat Tomić i Andrijica Šimić.“⁴⁶ O razlikama između mitskih i demonoloških predaja pisao je i Vekić.⁴⁷

3.1.1. Vile

Vile su važan element slavenske mitološke baštine. One su nadnaravna bića koja obličjem nalikuju ženama. Opisuju ih kao bajkovite ljepotice, vesela i hitra bića, u češće bijelim, a rjeđe plavim haljinama, duge zlatne kose s vijencima na glavi, sa zelenim ili modrim očima.⁴⁸ Prvi spomen vilama nalazi se u bizanskog pisca Prokopija iz Cezareje u VI. stoljeću, a spominje ih i Ivan Zlatousti.⁴⁹ O njima je kod nas pisao Ivan Kukuljević Sakcinski koji ih je svrstao u tri skupine: *vile oblakinje*, *vile planinkinje* i *vodene vile*.⁵⁰ One su, prema predaji koju je zabilježio Kutleša, ženska djeca Adamova koju su Adam i Eva skrili od Boga pa im je On, umjesto blagoslova i rajskog uživanja, udijelio snagu, ljepotu, brzinu, vlast nad oblacima, vodom, planinskim krajevima, pustinjama. Neki misle kako imaju kozje noge, drugi da imaju magareća kopita, a treći misle da je to narod izmislio kako bi objasnio zašto vile viđa na visokim i nepristupačnim mjestima do kojih samo koze mogu doprijeti. Vilinska osjetljivost je karakteristika na koju Kutleša na kraju upozorava jer onaj tko izda vilu ili njezinu tajnu čeka ga teška kazna.⁵¹ S tim se slaže i Dragić koji još spominje i važnost vilinske kose jer se vjerovalo da se u njoj nalazi snaga i život pa su junaci često znali nositi vlasi za pojasom, a one bi im davale snagu i činile ih nepobjedivima. Vile su one koji bi im pomogli rasplesti kosu bez prekidanja ijedne vlasi bogato nagrađivale, a nesretnike koji bi im iščupali vlas proklinjale bi i strašno kažnjavale. Spominje i predaje o vilinskom kolu kao i opasnost od strašnih kazni za one

⁴⁶ Dragić, Marko. *Poetika i povijest hrvatske usmene književnosti* (fakultetski udžbenik), Filozofski fakultet u Splitu, Split, 2008., str. 429.

⁴⁷ Usp. Vekić, Denis. „Mitske i demonološke predaje u usmenoknjiževnoj teoriji: poetička obilježja i žanrovske odrednice predaje.“ *Croatica et Slavica Iadertina*, vol. 12/1, br. 12., 2016, str. 199–230.

⁴⁸ Dragić, Marko. „Vile u tradicijskim pričama šibenskoga i splitskog zaleđa.“ *Godišnjak Titius*, vol. 10, br. 10, 2017., str. 222.

⁴⁹ Dragić, Marko. *Poetika i povijest hrvatske usmene književnosti* (fakultetski udžbenik), Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu, Split, 2008., str. 429.

⁵⁰ Kukuljević Sakcinski prema Sunara, Nikola; Dragić, Marko. „Fairy World in Croatian Mythological Tales and Petar Gudelj's Poetry and Prose.“ *Lingua Montenegrina*, časopis za jezikoslovna, književna i kulturna pitanja, Fakultet za crnogorski jezik i književnost, god. XII, sv. 1, br. 23, Cetinje, 2019., str. 148.

⁵¹ Kutleša, fra Silvestar. *Život i običaji u Imockoj krajini*, Matica hrvatska: Ogranak Imotski, Imotski, 1993., str. 396.

koje bi omeli vile u njihovu plesu. Predaje često navode ljudske grijehe kao razlog za nestanak vila.⁵²

Kazivač mi je ispričao kako je kao dijete vidio vile, no nije bio siguran u ono što je vidio jer nisu izgledale kao obične djevojke.

„Sićan se dica smo bili, sidili smo na skalini onde, i uvijek smo pričali priče i tamo u drvaru odjedanput vidiš komin i one u kolu, igraju kolo. Izgledale su matere mi ko vile.“⁵³

„Mi smo od kuće iz sela gledali u drvar i eto to su rekli da su vile.“⁵⁴

Kazivačica spominje i kako su vile jahale konje i plele im plele im pletenice u grivi:

„Govorili su da su vile znale po noći konjima isplest grivu do ujutro, i ako bi konji ujutro bili „bili“ po leđima od znoja, onda bi rekli da su tog konja cilu noć jahale vile i isplele bi mu tu grivu. Ta griva se ne bi mogla rasplest.“⁵⁵

Dragić objašnjava kako su ti motivi česti i da: „Te grive nitko ne bi smio dirati jer bi uslijedila kazna. Opće je vjerovanje bilo da se grive ne smiju raspletati, nego se moralo čekati da se same raspletu.“⁵⁶

3.2. Demonološke predaje

Demonološke predaje, kako Dragić definira, u osnovi imaju osobni susret s demonskim bićem.⁵⁷ Najčešća demonska bića u demonološkim predajama su: „vještice, stuhe, irudice, kuga, kučibabe, vukodlaci (kodlaci, kudlaci, kozlaci), čaratani, đavao (vrag – crni ovan, crni pas), orko, mačić; zloguke ptice (gavran, kukviža) te raznorazna plašila, prikaze i utvare“.⁵⁸ Botica primjećuje kako su demonološke predaje usmjerene „na pronalaženje domišljena

⁵² Dragić, Marko. „Mitski svijet Zagore u kontekstu europske mitologije“. *Kultovi, mitovi i vjerovanja na prostoru Zagore*, Kulturni sabor Zagore, Filozofski fakultet u Splitu - Odsjek za povijest i Veleučilište u Šibeniku, Split, 2013. str. 197.–202.

⁵³ Kazivač Ivan Jurić (Cane) rođen 1956. u Crivacu – datum zapisa 2. 4. 2023.

⁵⁴ Kazivačica Manda Jurić (r. Jurić) rođena 1926. u Crivacu – datum zapisa 2. 4. 2023.

⁵⁵ Kazivačica Merica Čorić (r. Jurić) rođena 1974. godine u Crivacu – datum zapisa 17. 7. 2023.

⁵⁶ Dragić, Marko. „Mitski svijet Zagore u kontekstu europske mitologije“. *Kultovi, mitovi i vjerovanja na prostoru Zagore*, Kulturni sabor Zagore, Filozofski fakultet u Splitu - Odsjek za povijest i Veleučilište u Šibeniku, Split, 2013., str. 199.

⁵⁷ Usp. Dragić, Marko. *Tradicijske priče iz Zagore*, Književni krug, Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu, Split, 2017., str. 81.

⁵⁸ Isto.

sredstva kojim će se čovjek suprotstaviti toj razornoj sili (mitskom akteru, usudu, sudbini, vragu, prevarantu) i, ako je moguće, pobijediti tu razornu silu ili bar opstati pred njom.“⁵⁹

3.2.1. Vještice

Vještice ili *vištice* je demonsko biće koje se najčešće javljalo u narodnim predajama. Kako Dragić navodi: „Po narodnom vjerovanju vještice su stupile u savez s đavolom pogodbom koja se potpisivala krvlju. Konkretna ženska osoba bi đavlu prodala dušu, a đavao bi njoj dao natprirodne moći. Zamišljane su kako jašu na metli s grbom na leđima i dugim nosom. Ulazile su kroz ključanice, spolno bludničile s đavolom, jele djecu, držale tajne sastanke, spremale masti za ljubavne napitke, izazivale razne bolesti i ludilo, gušile pri spavanju itd.“⁶⁰ On također razlikuje vještice u bajkama koje su „bezimene i zle“ od vještica u demonološkim predajama koje su stvarne osobe koje žele nauditi.⁶¹ Naziva ih se još i: *štrige (štringe), coprnice, babe, stuhe*, a pripovijeda se da nastaju kada se dijete rodi u košuljici. Narod vjeruje kako se okupljaju na osobitim mjestima u mrklo doba noći kako bi se dogovorili kome će i kako nanijeti zlo. Govorilo se i kako se prije noćnog leta mažu posebnom mašću i izgovaraju formulu koja bi im trebala osigurati sigurno putovanje do njihova sastajališta. Neki navode kako noću dok spavaju njihov duh napušta tijelo kroz usta u obliku muhe te da mogu uzeti oblik različitih životinja i ljudima nanositi zlo. Predaje se slažu kako vještice ljudima u različitim oblicima i na različite načine nanose zlo. Postoji narodno vjerovanje da svećenik može vidjeti sve vještice koje su u crkvi kao i osoba koja se drži za njegov habit.⁶² Uz to, postoji vjerovanje da će oni koji od blagdana svete Lucije u sljedećih dvanaest dana izrade drveni stolac i donesu ga na polnoćku te se za vrijeme podizanja stanu na njega moći vidjeti vještice u crkvi.⁶³

Brojne su priče o vješticama koje su na raznorazne načine nanosile zlo ljudima i njihovoj imovini. Pod pojmom vještice uvriježeno je zamisliti sliku stare deformirane žene koja koristi nekakvu crnu magiju. Stipe Botica opisuje njihovo djelovanje i kazuje kako su se „po pravilu sastajale na nekom brdu, na raskrižju, pod drvećem ili na nekome drugom tajnom mjestu. Tamo su dolazile noću, 'gostile se, čak i ljudskim mesom, jele su izmetine i neke druge odurne stvari,

⁵⁹ Botica, Stipe. *Povijest hrvatske usmene književnosti*, Školska knjiga, Zagreb, 2013., str. 390.

⁶⁰ Dragić, Marko. *Poetika i povijest hrvatske usmene književnosti* (fakultetski udžbenik), Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu, Split, 2008. str. 437.

⁶¹ Isto.

⁶² Usp. Dragić, Marko. *Tradicijske priče iz Zagore*, Književni krug, Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu, Split, 2017., str. 82–98.

⁶³ Dragić, Marko. „Sveta Lucija u katoličkoj sakralnoj i svjetovnoj baštini Hrvata“. *Hercegovina – godišnjak za kulturno i povijesno naslijeđe*, br. 24. Narodna knjižnica, Mostar, 2010., str. 149.

plesale su, sve dok pijetao ne zapjeva. Na sastancima je bio prisutan vrag, s kojim su plesale, a i spolno općile; javljao se u ljudskom obliku, katkada u liku crnog psa'.⁶⁴

Ovakav opis vještice sličan je opisu koji očekujemo kada čujemo riječ vještica. Utjecajem popularne kulture, filmova i urbanih mitova, naša definicija vještice drukčija je od one naših predaka. Vještice koje su obitavale na selima imale su formu stvarnih, običnih žena koje su nanosile zlo ljudima. Kazivačica vještice opisuje kao starije žene i ističe da ih je uvijek bilo:

„Kad su bila mala dica, ako in naškodi vještica, onda dica nebi tila jest i ne bi nešto bilo kako triba. Bilo je stalno tih vještica, neke starije babe su to bile i sad, neki stariji ljudi u selu su sumnjali koje su to babe bile vještice. Ja znan da bi nama stalno oblačili naopako majicu. Kod nas bi se reklo da te ne odnese na očima. I onda protiv tih uroka, protiv njihovih tih moći koje te vještice imaju, ako obučeš donju majicu naopako ne može ti ništa. Isto ako staviš svete soli u livi džep, onda ti ne bi smile nauditi te babe, vještice ili vračare kako li su se zvale. Ja san znala na primjer kod mene u selu sta san čula od starijih koja je žena vještica. To bi stariji govorili, onda bi mi ka dica čuli koja je vještica onda bi sa oprezon prolazili blizu nje jer bi je se bojali. Onda bi joj okrenili roge da ona ne vidi i onda bi joj rekli „Čo vještice!“ i to ti je značilo da ti ne može nauditi u ton momentu.“⁶⁵

U ovom iskazu kazivačice primjećujemo kako su postojala apotropejska sredstva i prakse obrane od vještica u vidu okretanja donjeg rublja naopačke i soli kao moćnog zaštitnog sredstva.

Ante Jureta primjećuje zanimljivu činjenicu, a to je da je vješticu prvenstveno važno identificirati kako bismo se od nje zaštitili, a tu je sposobnost imao svaki župnik „kada se nalazi na oltaru za vrijeme svete mise, ali je zbog zavjeta šutnje i negativnih socijalnih konotacija ne prokazuje.“⁶⁶

O susretu s takvim bićem koji je imao tragičan ishod pripovijeda kazivačica:

„Onda jedna ne znan oklen je bila cura, krenila ona ovce gori, kad tamo rano, Bože moj, češlja se cura, a ona: „Haj Čauro Vančovića, šta si došla ranije se tute češljat!?“

Ona joj odgovori: –“Poznat ćeš ti Čauru.“

I umrla je, došla kući, zabolilo je i umrla i Bogu vala. Sad ko zna šta je ona bila ili vištica ili mora ili Bog zna šta je bila, ko će znat.“⁶⁷

⁶⁴ Botica, Stipe. *Povijest hrvatske usmene književnosti*, Školska knjiga, Zagreb, 2013., str. 392.

⁶⁵ Kazivačica Merica Čorić (r. Jurić) rođena 1974. godine u Crivacu – datum zapisa 31. 12. 2022.

⁶⁶ Jureta, Ante. „Demonska bića u Zagori.“ *Ethnologica Dalmatica*, vol. 24, 2017., str. 50.

⁶⁷ Kazivačica Manda Jurić (r. Jurić) rođena 1926. u Crivacu – datum zapisa 2. 4. 2023.

U ovom iskazu kazivačice vidimo kako je bilo direktnih susreta s vješticama i kako je jedna djevojka nakon interakcije s vješticom odmah umrla. Za vještice se vjerovalo da imaju zle ili urokljive oči koje mogu učiniti zlo, a o urokljivim očima bit će više govora dalje u radu.

Vještice, s kojima su se ljudi često susretali i pokušavali boriti, predstavljale su velik problem u Zagori i Jureta dodaje: „Na različite načine nastoje zagorčati život vjernicima i bogobožnim ljudima, te se mogu smatrati čestim uzrokom patnji stanovništva Zagore, kako nekada tako i danas.“⁶⁸

3.2.2. Mora

U demonološkim se predajama uz vještice često javlja i biće koje im je postankom i djelovanjem slično, a riječ je o mori. Ardalić smatra kako im ime dolazi od njihovog *morenja* žrtava pa navodi: „More se rađaju od vještica, pa i ne bilo od njih: koje se god dijete rodi u košuljici modroj, svako postaje mora.“⁶⁹ Kutleša bilježi kako je riječ o djevojkama „zle krvi a goreg duva“ koje noću napastuje pretežno mladiće, a djevojkama se iz zavisti osvećuju. Dodaje kako one kada odrastu postanu vještice.⁷⁰ More su neudane žene, ističe Grbić, koje su rođene u posteljici. Moći svojstvene mori stječu s 21 godinom, a kada se udaju postaju vješticama. Autorica kaže kako će mora čovjeka kojeg progoni pustiti na miru jedino ako je uhvati i zaprijeti joj da će biti razotkrivena.⁷¹ Alaupović Gjeldum bilježi da bi djevojka u slučaju da bi se vjenčala, a na ispovijedi prije toga obreda nije obznanila da je mora, postala vještica i nastavlja: „No, bez obzira na ispovijed, ukoliko je na vjenčanje išla s crvenom vunenom bičvom potajice zataknutom za pas, ili djevojačkom podvezom (vunenom uzicom kojom se podvežu bičve) svojevrijedno je dakle postala vješticom.“⁷² Kod Jurete nalazimo da je mora nevidljiva. „Njena pojava se samo može osjetiti i to uz snažne fizičke manifestacije. Žrtva moru ne vidi, ali osjeća njeno djelovanje tako što je mora guši – mori.“⁷³ Prema Sandri Barešin, mora označava žensko biće koje dolazi isključivo noću moriti čovjeka pritiskajući mu prsa i na taj način stvarajući

⁶⁸ Jureta, Ante. „Demonska bića u Zagori.“ *Ethnologica Dalmatica*, vol. 24, 2017., str. 51

⁶⁹ Ardalić, Vladimir. Bukovica: narodni život i običaji. Srpsko kulturno društvo „Prosvjeta“, Zagreb, 2010., str. 288.

⁷⁰ Usp. Kutleša, fra Silvestar. *Život i običaji u Imočkoj krajini*, Matica hrvatska: Ogranak Imotski, Imotski, 1993. str. 380.–386.

⁷¹ Grbić u Čapo Žmegač, Jasna; Muraj, Aleksandra; Vitez, Zorica; Grbić, Jadranka; Belaj, Vitomir: Hrvatska etnografija, Matica hrvatska, Zagreb, 1998., str. 312.

⁷² Alaupović-Gjeldum, Dinka. „Pučka vjerovanja između Svilaje i Moseća.“ *Ethnologica Dalmatica*, vol. 24, 2017., str. 34.

⁷³ Jureta, Ante. "Demonska bića u Zagori." *Ethnologica Dalmatica*, vol. 24, 2017., str. 44.

osjećaj težine i gušenja. Mora oduzima miran san kao i svu snagu i stvara umor za aktivnosti u sljedećem danu.⁷⁴

Mora je uz vješticu bila najzastupljenija demonska sila prisutna u Zagori i nerijetko se moglo naići na mladića koji bi opisao upravo svoje iskustvo s morom.

„Bile su uglavnom starije žene vještice al bile su i mlade, one su se zvale more. One bi dolazile po noći pa bi napadale momke. Oni bi se ujutro digli i rekli da su se oznojili i da su to more krive. Ako ti ona slučajno dođe, ta mora, ti imaš osjećaj da neki pritisak na tebi na prsima leži i nemoš se pomaknit i onda te valjda ona tako pritišće, pritišće i onda ako si se probudija i uvatija, ka stisnija je za nešto, onda sutra znaš koja je to ženska bila. Moga si je pripoznat jer di bi je ti stisnija njoj bi ostala modrica ili ako si je povuka za kosu onda bi joj ispa pramen kose. A ako se nisi preniya u snu dok je mora bila na tebi, onda ništa, ona ode ća, probudiš se i budeš umoran. Ona pobigne prije zore, bude po noći dvi - tri ure i onda kad dođe prid zoru ona pobigne da je ne vidiš, da je ne pripoznaš. Te more su uvijek bile na momke, nisu mogle doć do njih, onda bi se divojka pretvorila u moru onda bi ona njega mučila ka amo reć zašto ona nije odabrana za njegovu curu. Pokojni moj stric je to doživija i koliko njih u selu bi doživilo to... Prićali bi u selu da koja ti žena sutradan dođe prva u kuću da je to ta mora bila.“⁷⁵

Razlog transformacije djevojke u moru, kao ni njen motiv, nije strogo određen. Kako Jureta pretpostavlja, moguć je razlog transformacije neuzvrćena ljubav.⁷⁶ Ovu teoriju potvrđuje i kazivačica koja kaže kako ljubomora djeluje na moru koja je ljuta jer nije odabrana za djevojku mladića kojeg napada.

Čest je bio i pokušaj fizičkog ozljeđivanja more kako bi se na taj način omogućilo prepoznavanje more. „Fizičku obranu, primijenili bi fizički snažniji mladići koji bi spavali s nekakvim hladnim oružjem. Iako su bili svjesni da se moru ne može usmrtiti nastojali su zadati mori ranu, npr. pomoću noža, koju bi sutra ujutro prepoznali i na taj način sa sigurnošću identificirali moru.“⁷⁷

Dok se hladna oružja rjeđe spominju, kazivačica pak navodi čupanje kose, štipanje ili kakav drugi oblik „snage ruku“ kako bi se ostavio nekakav vidljiv trag na mori. Sutradan koju bi djevojku vidjeli s tom istom ozljedom – to bi bila mora. Također, kazalo bi se da koja ti žena prva dođe sutradan u kuću da je to bila mora koja je stvarala probleme. Jureta navodi kako bi

⁷⁴ Barešin, Sandra. „Mora kao nadnaravno biće tradicijske kulture“. *Ethnologica Dalmatica*, vol. 20, 2013., str. 44.–45.

⁷⁵ Kazivačica Merica Čorić (r. Jurić) rođena 1974. godine u Crivacu – datum zapisa 31. 12. 2022.

⁷⁶ Jureta, Ante. "Demonska bića u Zagori." *Ethnologica Dalmatica*, vol. 24, 2017., str. 45.

⁷⁷ Isto, str. 47.

se sutradan mora pojavila u normalnom obliku žene koja bi došla pitati nešto od svakodnevne uporabe poput soli ili papra, no to ne mora biti nužno tako.⁷⁸

3.2.3. Babaroga

Jedan lik slavenske mitologije koji se nerijetko spominje i u hrvatskim usmenim predajama je lik *babaroge* kojom su roditelji često plašili djecu. „*Kučibabe (babaroge)* su, po narodnom vjerovanju, živjele u vodi, bunarima, čatrnjama i tamo odvlačile djecu koja bi se približila vodi. U Hrvatskoj ta demonološka bića nazivaju babaroge.“⁷⁹ Takve predaje imaju izraženu didaktičku funkciju jer su pričama o babarogama roditelji štitili svoju djecu od utapanja u bunarima ili čatrnjama. Tako nam kazivačica potvrđuje i svojom pričom:

„Mi dica kad smo bili mali, skupljali bi se oko čatrnje i onda nan stariji nisu dali da se primičemo čatrnji zato šta su se bojali da ne upadnemo u nju. I onda kad bi mi došli do čatrnje, onda bi nas tirali i zatvarali bi je. Plašili bi nas da je unutra babaroga i da će nas ona povući. Onda bi mi bižali. Mi smo nju zamišljali ka neku baju. Bila je neka strašna baja crna s velikim rogovima i imala je neki strašni rep dignuti u zrak. Nešto slično ka škorpion. I onda smo se bojali te baje jer bi rekli da se ona može zavući svugdi, da ti može ući u uši i tako dalje. Onda kad bi došli do čatrnje oni bi nan rekli babroga je unutra i ona će vas povući unutra. A kako je ona imala te velike kandže ili čampre onda bi mi bižali od te čatrnje. Tako smo se bojali toga, onda su nas plašili jer na drugi način nisu mogli doci dokazat da se odmaknu jer bi mogli upast i svašta nešto. Uglavnon su čatrnje bile zatvorene, a neke čatrnje poljske ili one u kršu nisu imale onaj gori završetak nego bi bile na podu ravne i su imale samo neki poklopac. I ti stojiš na nogama i začaš tu vodu sa tin sićima onda bi se bojali da dica ne bi digla poklopac i upala unutra. Na onoj vlaci je čatrnja u ravnini sa ceston, nema gori nikakvog završetka, ti nju ni ne vidiš odavde kad dolaziš i ne znaš da je tu. To ti je napravljena ka jedna velika ogromna rupa u podu i imaš poklopac. Bilo bi te dice koja bi dizala taj poklopac i onda bi se stari bojali pa bi nas plašili da će nan iskočiti babaroga ako otvorimo.“⁸⁰

Iako je babaroga uglavnom zamišljena kao zločesta starica koja krade djecu, kazivačica je zajedno s prijateljima zamišljala babarogu kao vrstu kukca koji je izgledao vrlo opasno. Nadalje, babaroga nije imala jednak status kao i vještica te je se ljudi nisu pretjerano bojali i više je služila kao priča s upozorenjem za djecu.

⁷⁸ Isto, str. 47–48.

⁷⁹ Dragić, Marko. *Poetika i povijest hrvatske usmene književnosti* (fakultetski udžbenik), Filozofski fakultet u Splitu, Split, 2008., str. 439.

⁸⁰ Kazivačica Merica Čorić (r. Jurić) rođena 1974. godine u Crivacu – datum zapisa 23. 3. 2023.

3.2.4. Vukodlaci

Vukodlaci su još jedna vrsta demonskih bića o čijem se postojanju pripovijeda u Crivacu kao i cijeloj Zagori. Dragić vukodlaka definira kao preminulog čovjeka koji je zbog teških grijeha ustao iz groba 40 dana nakon smrti. Navodi i različite nazive za to biće: *vukozlak, ukodlak, kozlak, kudlak, kodlak, kudljak*. Opisuje ih kao zla bića čija je namjera čovjeku nanijeti štetu, a javljaju se noću na raskrižjima puteva u obliku različitih životinja. Zato su na raskrižja postavljena raspela kao zaštita. „Ako su za života bili pijanice, pojavljivali su se kao mješina puna vina, a ako nisu bili pijanice, pojavljivali su se u obliku mješine pune vodom. Nestajali bi kada bi bili probodeni glogovim kocem (ili sa sedam glogovih kolaca).“⁸¹ Pojam vukodlak se kod Šeše odnosi na čovjeka koji može postati vuk, ali navodi i kako se u mnogim krajevima Hrvatske vukodlaka opisuje kao mješinu punu vina ili krvi.⁸² Jureta za vukodlaka kazuje da ga odlikuju velik rast i snaga te da se javlja u različitim oblicima. „Vukodlak napada noću, ne nužno za vrijeme punog mjeseca, najčešće žrtve su osobe koje su se zatekle na otvorenom i nenaseljenom mjestu. Od napada se može obraniti fizičkom snagom, što je pak rijetko jer snaga vukodlaka prelazi snagu prosječna odraslog muškarca.“⁸³

U slučaju da se prepozna koji se pokojnik povukodlačio, kao rješenje za uklanjanje vukodlaka Dragić spominje otvaranje pokojnikova groba i probadanje pokojnika zašiljenim kolcem od drveta od kojega je bila Isusova kruna kojeg je svećenik prethodno blagoslovio. Na taj način, istekla bi sva krv te bi ostala samo kost i koža od mrtvacu i vukodlak se više ne bi pojavljivao.⁸⁴ „Kako bi se spriječio nastanak vukodlaka, ljudi su mrtvacima za koje se sumnjalo da bi se mogli pretvoriti u vukodlaka rezali tetive iza koljena ili zabijali čavle u pete.“⁸⁵

O postojanju tih bića govori i kazivačica:

„Pričali su stari da je jedan iša iz polja ispod krčina naših, čovik u bilu. Govori on čoviku „Dobra večer“. „Kako ti mene znaš?“ govori ovi. „Kako te neću znat pa i ja san se ode rodija“. I ne znan ja kako se to doćukalo i sve i onda on opet oša u greb. Kazalo se vratru i onda si mora

⁸¹ Dragić, Marko. „Mitski svijet Zagore u kontekstu europske mitologije“. *Kultovi, mitovi i vjerovanja na prostoru Zagore*, Kulturni sabor Zagore, Filozofski fakultet u Splitu - Odsjek za povijest i Veleučilište u Šibeniku, Split, 2013. str. 214.

⁸² Usp. Šešo, Luka. *Živjeti s nadnaravnim bićima. Vukodlaci, vile i vještice hrvatskih tradicijskih vjerovanja*. Naklada Jesenski i Turk, Zagreb, 2016., str. 41, 48.

⁸³ Jureta, Ante. „Demonska bića u Zagori.“ *Ethnologica Dalmatica*, vol. 24, 2017., str. 54.

⁸⁴ Dragić, Marko. „Mitski svijet Zagore u kontekstu europske mitologije“. *Kultovi, mitovi i vjerovanja na prostoru Zagore*, Kulturni sabor Zagore, Filozofski fakultet u Splitu - Odsjek za povijest i Veleučilište u Šibeniku, Split, 2013. str. 215.

⁸⁵ Isto.

otvorit greb i s trnom ga ubost u grebu i onda se neće više dignit. Vukodlak se zove. Tome je došlo u oko (kazna) šta ga izda. To su stari pričali.“⁸⁶

Čuvanju mrtvaca pridavala se posebna pažnja jer je postojalo vjerovanje „da će se pokojnik povukodlačiti ako preko njega prijeđe mačka ili kokoš. U Zagori se vjerovalo da će se mrtvac pretvoriti u vukodlaka ako preko njega prijeđe pas.“⁸⁷ Kazivačica svjedoči da se pokojnike čuvalo kako mačka ne bi preko njih preskočila:

„Kaže se kad se tako streseš sama od sebe da je smrt prišla priko tebe. Tako kažu naši stari. To je kad umre neko, onda se čuva taj pokojni da mačka ne priđe priko njega. I onda kad neko umre, taj mrtvi u kapsilu bude u kući i side ljudi oko njega, najbliža rodbina. Čuva se cilu noć da mačka ne priđe priko mrtvaca, kao da ga ne priskoči. Kad neko umre cilu noć taj mrtvi stoji u kapsilu u kući i side svi oko njega, najuža rodbina. Onda se čuva da mačka ne priđe priko njega. Inače će se pritvorit u neku utvaru ili tako slično.“⁸⁸

3.3. Eshatološke predaje

Eshatološke predaje, Dragić navodi, pripovijedaju o „potresnom pojavljivanju ubijene tek rođene vanbračne djece, umrle nekrštene djece i ubijenih odraslih osoba. Ubijena i umrla nekrštena djeca pojavljivala su se noću, kriveći se u bijelim haljinicama sa svijećom u ruci.“⁸⁹ Različita su nazivi tih bića kao na primjer *krivljavci* (zapadna Hercegovina), *drekavci* (istočna Hercegovina), *tintilinić* ili *tinta* (dubrovački kraj) i *macić* (neka mjesta u Dalmaciji i otoci).⁹⁰ Eshatološke predaje ne možemo svrstati u mitske predaje jer su se eshatološka bića „po predaji, iz groba ustajala kako bi ukazala na zločin počinjen na njima“.⁹¹ Eshatološka bića, kao i mitska, razlikuju se od demonoloških bića koja su uvijek zla.⁹²

⁸⁶ Kazivačica Manda Jurić (r. Jurić) rođena 1926. u Crivacu – datum zapisa 2. 4. 2023.

⁸⁷ Dragić, Marko. „Mitski svijet Zagore u kontekstu europske mitologije“. *Kultovi, mitovi i vjerovanja na prostoru Zagore*, Kulturni sabor Zagore, Filozofski fakultet u Splitu - Odsjek za povijest i Veleučilište u Šibeniku, Split, 2013. str. 214.

⁸⁸ Kazivačica Merica Čorić (r. Jurić) rođena 1974. godine u Crivacu – datum zapisa 31. 12. 2022.

⁸⁹ Dragić, Marko. *Poetika i povijest hrvatske usmene književnosti* (fakultetski udžbenik), Filozofski fakultet u Splitu, Split, 2008., str. 426.

⁹⁰ Isto, str. 426.–427.

⁹¹ Isto, str. 273.

⁹² Isto.

3.3.1. Krivljavci

Kazivačica je ispričala iskustvo koje joj je majka doživjela kada je bila mlada, a njezin iskaz možemo uvrstiti u eshatološke predaje. Ova predaja uključuje osobno iskustvo s nadnaravnim bićem koje možemo nazvati *krivljavcem*.

„Kazala mi je mater davno da je njezin ujac bija slabo, bija je prid smrt, nije pripoznava nikoga ni ništa. Tako je kod nas na selu bilo kad je neko slabo, onda ti dođe ta rodbina pa ga čuvaju, kad se osjeti da će neko umrit. Onda bi ti se stalno smjenjivali, koliko neko može izdržat. Neko će doć uru, pa će otić, neko će tri, neko pet, kako ko. Onda pokojni moja mater i ćaća, tvoji baba i did, su ga išli čuvat. Onda kad su se vraćali po noći, ono, došli su neki drugi pa su oni išli kući, jer mi smo bili mali, oni su imali kuću malu dicu. Onda kad su se vraćali bija je dalek put, onda su prilazili priko neke vlake, to je ka čistina neka, bili su ka u nekoj dragi i kad su izašli iz te drage onda su išli jednon čistinon i kad su došli na kraj te drage, ono da će izać prije te čistine, imali su osjećaj da in je kraj nogu nešto proletilo. I sad, oni su šetali i pričali i to je nešto proletilo, ajme pripadnen se cila kako je ona to pričala. I sad noć, nigdi nikoga, ništa se ne čuje i odjedanput ono napravi nešto „fššššuuu“ i prođe njima kraj nogu, a ne vide oni ništa. Onda se oni pogledali jedno u drugo i sad od straja se uvatili za ruke i drže se čvrsto. Govori mater: „Stipane šta je ovo?!“, a on: „Ive šta je ovo?“. I ništa, oni naprave par koraka i to ti stane na jedno stablo i ka plače, mi bi rekli na selu da se krivi, ka neki plač, jaukanje ili nešto. I sad oni polako išli i boje se oće li opet to blizu njih doć, tu čistina, a oni imaju još puno do kuće ić. I samo se to čuje, kako ispušta neke čudne zvukove. Onda ti je poviše toga, ka pravac od njih bila crkva. I onda ti je to odletilo prema crkvi i i dalje se tako krivilo, i kaže mater da nisu smili ni riči proslavit jedno s drugin, ka da su zanijemili od straja. I onda su došli blizu jedne škole i tribali skrenit livo, i to šta se krivilo je prestalo. Bila je ponoć/ jedna ura. Samo misle kako će sad iza njih, nisu se smili okrenit nikako od straja. Kaže da nikad ona nije mogla procijenit kakav je zvuk to ispuštalo, je li od neke životinje ili od osobe da nije nikad mogla procijenit. Kaže da se nikad u životu nije pripala ka tada, da su se tresli kad su došli kući.“⁹³

Iako se ovdje ne spominje dijete sa svijećom koja je klasična percepcija *krivljavca*, način glasanja, odnosno plača nam sugerira da bi to tajanstveno biće moglo biti *krivljavac*. Kazivačica, kao ni njena majka, nisu znale pravi naziv tog bića te možemo samo pretpostaviti kako je riječ upravo o *krivljavcu*.

⁹³ Kazivačici Merici Čorić kazala je Iva Jurić (r. Svalina, 1934.–2021.) rodom iz Crivaca – datum zapisa 19. 7. 2023.

4. Usmena lirika

Usmena liriska poezija od davnina prati sve aspekte ljudskog života i obilježava sve važne događaje.

„Poznata je opća odredba da je liriska narodna pjesma drevnog podrijetla i da njezin začetak seže u najraniju fazu ljudske duhovnosti. Kad god je trebalo pokazati nešto ljudsko, pojedinačno, intimno, važno za dušu/duševnost..., otvarala se mogućnost da se stvori prostor lirskoga, odnosno da se o tome progovori *lirskim načinom*.“⁹⁴

Botica nastavlja kako su glavni motivi lirike u „nekoj diskretnoj opreci ljubavi i neuzvrćene ljubavi, sudbonosne želje i nevolje, nabujale sreće mladosti i tereta starosti, iščekivanih sastanaka i tužnih rastanaka i sl.“⁹⁵

Dragić definira lirsku pjesmu kao skup lirskih slika koje su organizirane na umjetnički način i u kojima je osjećajnost jako bitan faktor.⁹⁶ Lirske pjesme kao najbrojnija usmenoknjiževna vrsta možemo podijeliti na svjetovnu usmenu liriku: mitske pjesme, obredne, posleničke, povijesne, ljubavne, romance, balade, šaljive pjesme, bećarac, gangu i natpjevavanja (dvostihovi); i na vjersku usmenu liriku u koju ubrajamo: adventske i božićne pjesme, korizmene i uskrсне pjesme, molitvene usmene pjesme, prenja, versificirane legende i romarske pjesme.⁹⁷

4.1. Ojkalice

Terenskim radom prikupljen je niz dvostihova koji su se pjevali u različitim prigodama. Dragić ističe kako: „Mnogi od njih pripadaju pučkoj književnosti, a mnogi nemaju estetsku funkciju. Pjevaju se kao gangu, bećarac, ojkalice, rera, natpjevavanja u raznim prigodama. Neki od dvostihova imaju iznimnu umjetničku i životnu funkciju.“⁹⁸ U slučaju sljedećih zapisa riječ je o ojkanju. Ojkanje kao glazbeni izričaj dolazi pretežito s područja dalmatinskog zaleđa, a „izvode ga pjevači (muški ili ženski) koristeći različite tehnike potresanja glasa posebnim

⁹⁴ Botica, Stipe. *Povijest hrvatske usmene književnosti*, Školska knjiga, Zagreb, 2013., str. 99.

⁹⁵ Isto, str. 100.

⁹⁶ Usp. Dragić, Marko. *Poetika i povijest hrvatske usmene književnosti* (fakultetski udžbenik), Filozofski fakultet u Splitu, Split, 2008., str. 15.

⁹⁷ Isto.

⁹⁸ Dragić, Marko. *Poetika i povijest hrvatske usmene književnosti* (fakultetski udžbenik), Filozofski fakultet u Splitu, Split, 2008., str. 127.

načinom pjevanja 'iz grla' i pjesma traje otprilike koliko i dah glavnog pjevača.“⁹⁹ Stihovi pokrivaju različite teme od ljubavi do trenutne društvene tematike i politike, no pretežito nailazimo na one ljubavne i duhovite tematike.¹⁰⁰

*Ja ga Šimi na ledini zdimi,
a ona ga s blagoslovon primi.¹⁰¹*

*Mala moja digni nogu desnu,
ja ću livu pa neka se kresnu.¹⁰²*

*Svekrvice sime od salate,
sve mušice skupile se na te.*

*Iman prsten pokraj njega vera,
moga lolu i još dva divera.*

*Dođi lole, dođi janje moje,
na bunare di se ovce poje.*

*Čuvan ovce, ja i moja lola,
i gledamo mrče li se koja.*

⁹⁹ Glazbeni izričaj ojkanje, URL: <https://min-kulture.gov.hr/vrste-kulturne-bastine/nematerijalna-kulturna-bastina/nematerijalna-kulturna-dobra-upisana-na-unesco-ovu-listu-nematerijalne-kulturne-bastine-kojoj-je-potrebna-hitna-zastita/glazbeni-izricaj-ojkanje/6287> (datum pristupanja stranici: 19. 7. 2023.)

¹⁰⁰ Isto.

¹⁰¹ Kazivačica Merica Čorić (r. Jurić) rođena 1974. godine u Crivacu – datum zapisa 19. 7. 2023.

¹⁰² Svaku sljedeću pjesmu kazala je kazivačica Mara Jelavić – Šako (r. Jurić) rođena 1968. godine u Crivacu – datum zapisa 19. 7. 2023.

*Dođi lolo nisi odavno,
nije moje srce zaboravno.*

*Jeste li se napričale žene,
udala je moja mater mene.*

*Da me mater u konape veže,
otiću jon di me želja steže.*

*Mila majko ljubujen davno,
ima tri godine ravno.*

*Ja malena suknjica šarena, svaka šara
po tri momka vara.*

*Ja i moja lola volimo se,
neka selo govori šta oće.*

*Piši lole na listu od loze,
jesu li ti mirovale koze.*

*Dođi lole, dođi kući mojoj,
ja uživam u ljubavi tvojoj.*

*Srce moje pukni na dvi pole,
pola meni, pola tebi lole.*

*Moj dragane, jabuko sa grane
dođi kući vodi me u nane.*

*Selo moje dok ti ime traje,
čuvat ćemo tvoje običaje.*

*Crne oči i oči zelene,
to'j u mene i tebe Nevene.*

*Moj Nevene moja diko,
Ne pij vina ti toliko.
Tebi vino puno škodi,
pa te drugi kući vodi.*

*Ja malena u brdu gojena,
više bosa nego obuvena.*

*Ja malena u brdu kod koza,
moj se lola u autu voza.*

*Ko me nije volija, i neće,
ko je lani, dogodne će.*

*Oj curice materina mala,
moga ćeće nevista se zvala.*

*Oj curice, materina mare,
posudi mi gaće za mačkare.*

*Obrij mala ti brkove svoje,
ne moremo ih nosit oboje.*

*Sve ću postit osin ponediljka,
neću li se udat za jedinka.*

*Volimo se ja i moje janje,
ljubav nan je i žito i stanje.*

*Pisme moje u škatuli stoje,
kad ih pivan same mi se broje.*

*Od rakije nama bolje žene,
po tri dana ona ljulja mene.*

5. Praznovjerja

Praznovjerje se definira kao pogrešno, lažno, prazno vjerovanje; vjerovanje koje se ne uklapa u sustav vjerovanja osobe koja o njem prosuđuje.¹⁰³ Sunara navodi kako su to vjerovanja koja nikada nisu postala dio nijednog vjerskog kanona i u kojima se često pokazuju elementi nekadašnjih poganskih vjerovanja. Praznovjerja su povezana s nadnaravnim i obuhvaćaju vjerovanja, magične obrasce ponašanja i običaje koje većina smatra pogrešnima pa čak i smiješnima. Krizna vremena posebno su pogodna za njegovo širenje.¹⁰⁴ U hrvatskom narodu, unatoč odanosti kršćankom vjerskom zakonu i moralu, uvijek su postojali elementi praznovjerja koje ni Katolička crkva svojim predanim djelovanjem nije uspjela sasvim ukloniti.¹⁰⁵

5.1. Crna mačka preko puta

Mačke su od davnina na glasu kao one koje najavljuju nesreću i neuspjeh ako ih se sretne prije planirane aktivnosti. U srednjovjekovlju ih je pratilo uvjerenje da su vješticija stvorenja što je rezultiralo njihovim ubijanjem. Neki iz njihova ponašanja iščitavaju znakove budućih događaja, a uz njih se veže niz drugih praznovjerja.¹⁰⁶

Kazivačica navodi osoban primjer praznovjerja koji se uvriježio u svakodnevni život, a koji je naučila još u stara vremena po primjeru starijih.

„Ima ti u nas i ako ti crna mačka priđe priko puta, taj dan onda nećeš imat sriću, negdi di si krenija. Ako ti crna mačka priđe, napraviš tako da pljuneš 3 puta i prikrstiš se. Ja to tako.“¹⁰⁷

5.2. Zavist („zle oči“)

Zle oči spomenute su u prijašnjem poglavlju o vješticama. Vjerovanje u zle ili urokljive oči, Dragić ističe, rasprostranjeno je u jugoistočnoj Europi, zemljama oko Sredozemnog mora i, posebice, na Bliskom istoku.

¹⁰³ praznovjerje. Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2021. URL: <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=50023> (datum pristupanja stranici: 1. 8. 2023.)

¹⁰⁴ Usp. Sunara, Nikola. „Praznovjerje kao okosnica romana *Japundže* Ivana Aralice“. *Croatica et Slavica Iadertina*, vol. 16., br. 1., 2020., str. 210.

¹⁰⁵ Usp. Botica, Stipe. *Biblija i hrvatska kulturna tradicija*, Vlastita naklada, Zagreb, 1995., str. 121.

¹⁰⁶ Usp. Hiller, Helmut. *Sve o praznovjerju*. Zagreb: Grafički zavod Hrvatske, 1989., str. 100.

¹⁰⁷ Kazivačica Merica Čorić (r. Jurić) rođena 1974. godine u Crivacu – datum zapisa 31. 12. 2022.

„Vjerovalo se da su djeca, janjad, telad i drugi mladi organizmi, ali i odrasli, te stoka, voćnjaci i druga imovina, neotporni na urokljivost koja nastaje pogledom urokljivih očiju te čuđenjem i hvaljenjem. Po narodnom praznovjerju, od opake more nastajale su najopakije vještice, te su imale zle oči kojima su mogle „prostrijeliti čeljade, konja, vola itd.“¹⁰⁸

Dragić nastavlja kako su žene s takvim očima nazivane „čara, štringa ili vištica, a muškarci vištac i mogli su, naime, svojim pogledom poremetiti nečije zdravlje, osobito dječje, privremeno ili trajno.“¹⁰⁹ Kod Hillera nalazimo kako se vjerovalo da neki ljudi (često karakteristična izgleda) pogledom mogu izazvati bolesti i od toga se štitilo korištenjem različitih amuleta.¹¹⁰

Kazivačica pripovijeda o zlim očima, točnije primjeru kad netko nekog „odnese na očima“, kao o učestaloj pojavi koja se može pojaviti kao proizvod zavisti te teško nauditi osobi ili njenoj imovini:

„Neko radi na primjer, amo reć kuću. Neko gradi neku novu kuću i neko bude toliko zavidan da mu se čudi stalno. Onda ga odnese na očima, toga koji radi kuću, jer ne želi da je bogat toliko da može radit kuću. To ti je urok. Na primjer ja san na vri kuće, ja gradin kuću, neko je proša sa strane i onda se meni čudi „Aaa kolika ti je kuća, vidi kolika je“, onda ti taj koji salazi sa kuće koji je radija, ili padne ili se ponaša nenormalno. Divlja po kući, više, dere se lupa. Onda se mora otić kod starih baba koje su molile Boga da se skine taj urok. Znači ta osoba koja je prolazila i čudila se dok je neko radija tu kuću, ona je toga odnila na očima, to bi se kod nas reklo. U selu je bilo par baba koje su molile Boga i skidale te uroke. I onda kad bi molile, vidile bi koja je to osoba, al ti ne bi tile reć. A ako bi ti pretpostavija da ti neko prolazi kraj kuće, to san sad dala primjer kuću, ako si primjetija da ti neko prolazi kraj kuće i da ti se neko začudija, posumnjat ćeš da te je taj odnija na očima Kad bi se ljudi čudili ka „A nu kolika ti je kuća“ i tako. A te babe bi molile i imale te svoje neke rituale i onda bi se popravilo stanje. Tako je bilo i sa životinjama. Kad bi na primjer ljudi imali dobru kravu ili ovce, janje i tako dalje i ako je recimo nečija krava dobra, ono daje puno mlika bude dobra mirna i nekako debela, jaka, onda bi se svi zavidni čudilli ka „Vidi nu krave!“ onda krava ne bi danima tila jest ili nešto. Onda bi primijetili da se nešto desilo i da je tu životinju neko odnija na očima i ne jede onda ništa, samo stoji i gleda. Za takvu osobu bi rekli da ima zle oči, da može nekoga odnit na očima. Onda bi se nosile naopako donje majice baš radi toga i nosila bi se sveta sol, prikrstija bi se i tako. I

¹⁰⁸ Dragić, Marko. „Mitski svijet Zagore u kontekstu europske mitologije“. *Kultovi, mitovi i vjerovanja na prostoru Zagore*, Kulturni sabor Zagore, Filozofski fakultet u Splitu - Odsjek za povijest i Veleučilište u Šibeniku, Split, 2013. str. 206.

¹⁰⁹ Isto.

¹¹⁰ Usp. Hiller, Helmut. *Sve o praznovjerju*. Zagreb: Grafički zavod Hrvatske, 1989., str. 189.

životinje bi zaštitija, ne bi ih vodija tamo di prolazi puno ljudi nego negdi di nije baš na prolazu nekom.“¹¹¹

U priči se spominju i „babe“ koje bi posjedovale moć liječenja od uroka i zlih pojava. To nije bilo neuobičajeno, no jako su rijetke bile stare žene koje bi imale sposobnost na čudotvoran način izliječiti osobu od bačenog uroka.

5.3. Gatanje

Proricanje budućnosti ili gatanje prakticira se od davnina. U rimsko doba postojala su tri načina da se dozna volja bogova, posredstvom proročišta, putem auspicija (promatranja leta prica) i haruspicija (promatranje iznutrica žrtvovanih životinja), a uz to čitanjem znamenja. Takve usluge koristili su i rimski carevi.¹¹² Prema vjerovanju, Hiller bilježi, gatati može onaj koji je pojeo krtičje srce, a kao predznak budućih događaja služili su različiti znakovi (nebeska tijela, ponašanje životinja, snovi).¹¹³

Gatanje je, kazivačica kaže, često bilo način zabavljanja djece i mladih koji bi koristili različite znakove, primjerice talog od kave, prsten ili biljke:

„Na dlan se stavlja lanac i motaš okolo i digneš, sad ako ide tamo - amo kaže imat ćeš muško dite ili ako ide gori - doli onda kažu bit će žensko.“¹¹⁴

„Onda za koliko ćeš imat dice, onda bi se zabija kovilj. Onoga bi se zabolo ko zna koliko u leđa, pa kažu toliko ćeš imat dice.“¹¹⁵

„Popili bi kavu kad bi nan neko doša u goste i onda zamućkaš dva puta šolju i okreneš je na pijatić i onda kad se ona ocidi, mora se osušit rub i onda bi neko ko se u to razumi reka da će ti gatati, onda ti on gleda kava ti figura ima po šolji šta ti ostane od onoga fundaća. Onda ti neko vidi nekoga muškoga, srce, kuću, vidi ti mačku i tako i onda ti je sve to imalo svoje značenje. I onda kad završi to gatanje kaže ti da zaželiš želju i onda ti s ovin prstenjakon zabodeš u šolju na neko misto, zaželiš želju, onda poližeš taj fundać s prsta. A taj ti najprije pogleda šta ti vidi

¹¹¹ Kazivačica Merica Čorić (r. Jurić) rođena 1974. godine u Crivacu – datum zapisa 31. 12. 2022.

¹¹² Domić-Kunić, Alka. „Proročanstva, znamenja, snovi: Praznovjerje na primjeru careva iz dinastije Julio-Klaudijevaca“. Opuscula archaeologica, vol. 23-24, br. 1, 1999., str. 405–406.

¹¹³ Usp. Hiller, Helmut. *Sve o praznovjerju*. Zagreb: Grafički zavod Hrvatske, 1989., str. 44.

¹¹⁴ Kazivačica Merica Čorić (r. Jurić) rođena 1974. godine u Crivacu – datum zapisa 2. 4. 2023.

¹¹⁵ Isto.

na prstu, oće li ti se ta želja ostvarit. I u tome otisku ti pogleda šta je ostalo. Tako se zabavljalo prije.“¹¹⁶

6. Narodni običaji

Velika je važnost narodnih običaja jer oni imaju veliku kohezivnu snagu, vanjski su znak pripadnosti nekoj sredini, ljude drže na okupu i jačaju svijest o vlastitom identitetu i pripadnosti zajednici. Definirani su kao „tradicijom ustaljeni načini ponašanja s normativnim, ceremonijalnim i simboličkim značajkama; svojstveni određenoj društvenoj zajednici, promjenjivi s vremenom i lokalno varijabilni.“¹¹⁷ Hrvatski ih etnolozi najčešće klasificiraju u tri skupine: životni ili obiteljski, godišnji ili kalendarski, radni ili gospodarski običaji. Prva skupina odnosi se na važne događaje u ljudskom životu poput rođenja, smrti, sklapanja braka i sl., druga obuhvaća obilježavanja blagdana koji se ponavljaju svake godine, a radni ili gospodarski običaji podrazumijevaju prakse kojima se najčešće obilježava početak i/ili završetak velikih radova (sjetva, žetva, berba, gradnja kuća ili drugih objekata).¹¹⁸

6.1. Običaji za svadbu

Svadbeni običaji u Hrvatskoj vrlo su bogati i očituju veliku raznolikost u različitim dijelovima naše domovine. Pripadaju skupini životnih ili obiteljskih običaja jer označavaju životnu prekretnicu koja se očituje u promišljenosti običaja vezanih uz vjenčanje. Samom obredu prethode pomni dogovori među obiteljima, a uloge u svadbenim svečanosti pažljivo su podijeljene. Svatovska povorka hijerarhijski je gotovo vojnički organizirana, a interakcija među sudionicima, posebno istaknutijima, bogata je i ima karakteristike folklornog kazališta.¹¹⁹

Najčešći način upoznavanja mladih bio je tijekom čuvanja stoke, zatim kod crkve, na dernecima i sijelima ili *silima*.¹²⁰ „Kako su djevojke uglavnom bile čobanice, momci su ih

¹¹⁶ Isto.

¹¹⁷ Vitez, Zorica u Opačić, Vid Jakša (ur.): *Hrvatski običaji i druge tradicije*, Mozaik knjiga, Zagreb, 2016., str. 16.

¹¹⁸ Usp. Vitez, Zorica u Opačić, Vid Jakša (ur.): *Hrvatski običaji i druge tradicije*, Mozaik knjiga, Zagreb, 2016., str. 16–18.

¹¹⁹ Više o tome: Vitez, Zorica. *Hrvatski svadbeni običaji*, Golden marketing, Zagreb, 2003.; Vitez, Zorica u Opačić, Vid Jakša (ur.): *Hrvatski običaji i druge tradicije*, Mozaik knjiga, Zagreb, 2016.; Alaupović, Gjeldum, Dinka. *O tradicijskoj kulturi srednje Dalmacije*. Književni krug, Split, 2019.

¹²⁰ Alaupović-Gjeldum, Dinka. „Običaji i vjerovanja pri sklapanju braka u dijelu splitske zagore.“ *Ethnologica Dalmatica*, vol. 4-5, 1996., str. 63.

dolazili posjećivati na pašnjake.¹²¹ O sijelima će biti više spomena dalje u radu, a kad bi se na sijelu mladić i djevojka *zamirili* (zagledali) onda bi o tome obavijestili svoje roditelje.¹²² Postojao je niz stvari o kojima bi se vodilo računa pri sklapanju braka tj. konkretnije o odabiru supruge. To su bile stvari poput njenog imovnog stanja, kakva joj je majka, hoće li rađati lako, kakvo je zdravlje njene obitelji, je li vrijedna, zna li plesti i niz drugih stvari.¹²³ „I o budućem zetu se raspitivala djevojčina obitelj, a najvažnije je bilo saznati ima li on puno braće s kojima će morati dijeliti imanje.“¹²⁴

Kazivačica progovara o terminima kada su vjenčanja održava s poseban naglasak na neprihvatljivost održavanja vjenčanja u svibnju.

„Kažu kod nas da nije peti mjesec sritan za udaju pa bi se rijetko ko vinčava u peton mjesecu. Sad se većina udaje tad, sad to toliko ne gledaju al ima neko ko gleda pa nema šanse da će se vinčat u peton.“¹²⁵

Tabu za održavanje vjenčanja u svibnju može se povezati uz običaje šibenskog kraja. Naime, u 17. stoljeću Šibenik je poharala velika kuga koja je desetkovala stanovništvo te je Šibenik pretvorila u grad duhova. Priča kaže da se mlada plemkinja, zaljubljena u sirotana iz okolice, zdušno posvetila pomaganju oboljelima. Zavjetovala se da će otići u časne sestre ukoliko kuga prestane što se i dogodilo te je u mjesecu svibnju svoje srce predala Bogu. Upravo u tome leži razlog zašto u Šibeniku nema vjenčanja u svibnju – u čast te žrtve.¹²⁶

U drugom iskazu kazuje o neprikladnosti petka za održavanje vjenčanja:

„I isto kad se neko uda ili oženi u petak. Na primjer kod nas je bija jedan koji se oženija na Veliki Petak pa mu sutra utekla. Onda su mu se smijali ka oženija se na Veliki petak na Bilu subotu mu utekla. Inače se na petak ne ženi. Sad se to počelo ženit, sad to ne gledaju, al to je prije bilo nezamislivo da se neko ženi u petak. Bila je subota za ženidbu i vinčanje.“¹²⁷

Petkom su vjenčanja bila nepoželjna, a posebice na Veliki petak jer to je dan Isusove mučeničke smrti. Tako nam kazivačica pripovijeda kako se jedan mladić vjenčao na Veliki

¹²¹ Isto.

¹²² Isto, str. 65.

¹²³ Isto.

¹²⁴ Isto.

¹²⁵ Kazivačica Merica Čorić (r. Jurić) rođena 1974. godine u Crivacu – datum zapisa 15. 7. 2023.

¹²⁶ Rak, Ana. „Praznovjerje ili legenda: Zašto u Šibeniku nema vjenčanja u svibnju? *Šibenski portal*, 27. 4. 2016. URL: <https://sibenskiportal.hr/iz-grada/praznovjerje-ili-legenda-zasto-u-sibeniku-nema-vjencanja-u-svibnju/> (datum pristupanja stranici: 19. 7. 2023.)

¹²⁷ Isto.

petak i nevjesta mu je pobjegla nakon vjenčanja. Ta priča služila je kao opomena onima koji su se petkom vjenčavali.

Važan aspekt obreda bila je odjeća koju su nosili mladenci i kazivačica svjedoči kako su tek krajem osamdesetih godina 20. stoljeća moderne vjenčanice postale standard. Do tada su mladenke nosile narodne nošnje, a nošnja udane žene razlikovala se od djevojačke koju su do tada nosile.

„U davna vremena se udavalo u nošnji, nije u vjenčanici. Negdi su se krajem osamdesetih počele nositi vjenčanice u selu. Do tad su se manje-više sve udavale u tin nošnjama. Nošnja se ne oblači ženina dok se ne uda. Onda bi mlada donila u kuću tu neku izrađenu krpu di bi joj tu stali češalj i to. U zid bi se zabile dve brokve i onda ti je imala dve male petljice onda se to zakači u brokve i doli ti imala mala torba onda ti mlada kad dođe u kuću u koju se udala stavi tu svoj češalj, ogledalo i stvari svoje. Nije ti bilo kantunala ili nekog namještaja, nisi ima di držat svoje pa bi to napravija od neke krpe ili lancuna.“¹²⁸

Cijeli obred i popratno slavlje bili su mnogo skromniji nego danas kao i broj ljudi koji su dolazili po mladu. Sljedeće kazivanje kazuje nam o poklonima kojima su članovi svatovske povorke darivani.

„A po mladu, nije se čudo ni kupilo: kum, diver i mladoženja i Bogu vala. Tri čovika. Stavili bi pivca na barjak, to je tako običaj bia. To bi bila nagrada barjaktaru. Šugoman, pivca, čorape.... Na mladoženju bi prišivali darove: šugomane, čorape i košulje.“¹²⁹

Dinka Alaupović – Gjeldum navodi kako „ženski pirnici daruju mladoženju šudarima, košuljama, bičvama i drugim“, te bi se pilo, nazdravljalo i bacalo iz torbe oraha, badema, skršenih suhih kolača za djecu.¹³⁰ Pokloni koje je mlada bacala djeci iz današnje su perspektive skromni, ali kako svjedoči kazivačica, djecu su veselili:

„To mi je bilo najdraže kad bi se ženili, onda mlada ima torbu ka od narodne nošnje i drži je priko ruke i unutra ti bude bombona, bajama, orasa, jabuka, svašta nešto bude unutra. I onda bi ti ona došla, igralo bi ti se to kolo i onda bi mlada to sve bacala nama dicit, onda bi mi dica trčali okolo ko će više uvatit tih bombona, orasa i bajama.“¹³¹

¹²⁸ Kazivačica Manda Jurić (r. Jurić) rođena 1926. u Crivacu – datum zapisa 2. 4. 2023.

¹²⁹ Isto.

¹³⁰ Alaupović-Gjeldum, Dinka. „Običaji i vjerovanja pri sklapanju braka u dijelu splitske zagore.“ *Ethnologica Dalmatica*, vol. 4-5, 1996., str. 70.

¹³¹ Kazivačica Merica Čorić (r. Jurić) rođena 1974. godine u Crivacu – datum zapisa 2. 4. 2023.

U sljedećem iskazu opisan je dolazak mladenke u novi dom i njezina molitva na kućnom pragu te popratni običaji:

„...onda kad dođu ovi, idemo sutradan na vinčanje. Onda su u subotu došli svećenici donili šudar, kolač i jabuku u ta kolač na stol, prostrli i litru rakije. Sad mene niko nije učija šta se mora kupit. Ide proštenje onda kaže „Eee neka kupi koga merita.“ A ne znan ko je ono reka „Oću li ja?“ Ne, ne., drugi kaže „A oću li ja?“, ne, ne.. Koga merita neka kupi. E a šta ću, sad ja skupi šudar i uzela ja bocu rakije, „Ooo ne, ne to, ne to. To nije za te.“ I ja skupila šudar i to. To je bilo u kući materinoj mi. Onda smo išli na vinčanje na Muć karon i onda smo došli u Jurića pa triba pitat proštenje. Onda klekla san na kućni prag ono kužinu i onda se prikrstiš onda: „Ja pitan proštenje najprije od Gospodina Boga, pa od starješine ko je najstariji ode, pa svi redon pod ovon gredon“. Onda se plješće „Bog te živija!“ I onda svezat pregljaču i kolač u njon i onda na komaštre. Onda se nastavilo pivat i pit, nazdravljat. E onda će me zava vodit tamo leć, sad bi ja cilu noć pirovala, a i sutra smo pirovali. Vodi ona mene i lipo zaključa kaže „Neš sad vanka“. Gospe moja, nisan imala cipela neg opanke i ja osponjaj zaspanjaj.. ma ne da mi se osponit. Onda tako jadna jedva, ja strepin ko će uć nesmin uć k njeme, on me ćapi jedan put baci me tamo na krevet „Šta se plašiš toliko ta nisan lud!“ Ja strepin, ušla k njeme „Strpi se“, kaže „sada ćeš.“ A ja ki dite 21 godinu. One (mame, tete) su nas učile: „Ne dajte se dico moja ljubit, poljubac odma traži...“ Onda su one nas to učile, do pira se nikako nije ljubilo.“¹³²

„Najprija si doša prid kuću i bacija jabuku priko kuće i unda si pita proštenje i onda obisi kolač o komaštrin i onda se nazdravlja piva i tako.“¹³³

I Alaupović Gjeldum opisuje običaj koji nam je kazivačica spomenula:

„Običaj da mladenka ljubi kućni prag mladoženjine kuće, klekne na prag zastrt vunenom vrećom i traži oprost od svekrve i svekra, također je poznat širom svijeta, pa tako i u nas. Razna su tumačenja ovog postupka, od toga da je prag stjecište duša umrlih predaka, ili da je mjesto natprirodnih opasnosti, te da je to sveto mjesto mladoženjina doma. Mladenka tim činom iskazuje poštovanje prema tom svetom mjestu nove obitelji, prihvaća je kao svoju zajedno s njenim svetinjama, te se tako veže za novi dom i obitelji.“¹³⁴

¹³² Kazivačica Manda Jurić (r. Jurić) rođena 1926. u Crivacu – datum zapisa 2. 4. 2023.

¹³³ Isto.

¹³⁴ Alaupović-Gjeldum, Dinka. „Pučka vjerovanja između Svilaje i Moseća.“ *Ethnologica Dalmatica*, vol. 24, 2017., str. 28.

Običaj je da nevjesta prvo zatraži oprost od Boga, pa od svojih roditelja te od svih nazočnih.¹³⁵ „Oprost traži klečeći na kućnom pragu koji je prekriven *mutapom* (tkani prekrivač za konja od vune i kostrijeti).“¹³⁶

6.2. Običaj za porod

Dani nakon poroda posebno su osjetljivi za novopečenu majku i novorođenče. Zato je za njih i u oskudici svakodnevnog mukotrpnog života u Zagori bila predviđena posebna hrana, konkretno dojiljama su donosili takozvane kolače o kojima govori i kazivačica.

„Mi bi ih zvali kolači na špagu, to je ka obični kruv amo reć mi bi to zvali kolači. Kad bi žena rodila onda bi iša na babine i priko ramena staviš špag sa kolačima i nosiš. To svakoj ženi nosiš tako koja rodi. I onda ti ona to drobi u mliko i to je najzdravije za jest ovin ženama šta doje. Kad neko rodi, to ti je prvo za donit. Al si ima šta drugo nosit. nije se imalo raznoraznih kolača, to je bilo ono šta smo imali i to se nosilo.“¹³⁷

6.3. Običaji za sprovod

U tradicionalnim sredinama prema pokojniku se iskazivalo duboko poštovanje i briga. Vitez navodi: „U trenutku smrti otvarali su prozor (da duša izađe) i odmah ga zatvarali (da ne ulazi svjetlo koje može loše djelovati na pokojnika), zastirali su zrcalo tkaninom, ili ga okretali naopako, zaustavljali sat, gasili vatru na ognjištu, puštali stoku iz štala.“¹³⁸ Pokojnika su prali i oblačili susjedi ili dalji rođaci istog spola kojega je bila preminula osoba te su ga polagali na ležaj ili odar. Zatim su pokojnika obilazili susjedi i rodbina te uz tijelo bdjeli i molili sve do sprovoda. Prije nego je ukapanje u ljesovima postala obavezno, pokojnika se prema groblju nosilo na improviziranim nosilima umotana u platno.¹³⁹

¹³⁵ Alaupović-Gjeldum, Dinka. „Običaji i vjerovanja pri sklapanju braka u dijelu splitske zagore.“ *Ethnologica Dalmatica*, vol. 4-5, 1996., str. 71.

¹³⁶ Isto.

¹³⁷ Kazivačica Merica Čorić (r. Jurić) rođena 1974. godine u Crivacu – datum zapisa 14. 4. 2023.

¹³⁸ Vitez, Zorica u Opačić, Vid Jakša (ur.): *Hrvatski običaji i druge tradicije*, Mozaik knjiga, Zagreb, 2016., str. 70.

¹³⁹ Vitez, Zorica u Opačić, Vid Jakša (ur.): *Hrvatski običaji i druge tradicije*, Mozaik knjiga, Zagreb, 2016., str. 70–71.

Obredi kojima se pokojnik ispraća na drugi svijet nabijeni su emocijama što se posebno očituje u pjesmama koje su ucviljene žene pjevale uz odar ili pri pogrebu. To su naricaljke i Dragić za njih kaže „snažno su bolne, ali i dostojanstvene“.¹⁴⁰ Uz to, kaže:

„Naricaljke su komponirane osmeračkim ili deseteračkim stihovima. Iznimno tužan lirski efekt postiže se višestrukim upotrebama asonancija, prigodnih lirskih epiteta, anafora, metafora, alegorija i drugih stilskih figura. Namijenjene su oplakivanju pokojnice ili pokojnika u domu, na pogrebu i na grobu.“¹⁴¹

Vitez ističe kako su negdje narikače bile „žene koje nisu pripadale obitelji, nego su, kao tome vješte, pozvane, pa i nagrađene za trud.“¹⁴²

Kazivačica svjedoči o svom vrlo emotivnom rastanku od djeda kao i o narikačama koje su oplakivale pokojnike:

„Kad smo došli na groblje onda su ga otvorili (pokojnika), takvi je bia običaj onda da se otvori kapsil. i ko onda želi od uže rodbine, na primjer njegova dica, unučad da se zadnji put pozdrave s njim i onda ti može doć do kapsila toga, on je otklopljen, ti njega vidiš unutra i onda ga moš poljubiti ako oćeš ili mu dotaknit ruku zadnji put. Ja se sićan onda, ja san pokojnoga dida poljubila. Plakala san bilo mi ga je žaj jer nas je on stalno čuva. Onda su mi rekli da mogu dida poljubiti i onda su me digli da ga poljubim gori na onu grobnicu, to se sićan. Onda nakon toga ga poklope i onda ga pokopaju. Onda bi ti one babe naricale, kod nas bi se reklo žalile. Općenito bi se te žene zvale narikače, ali kod nas bi se reklo da neko za nekin žali, ka da mu je teško.“¹⁴³

Naricanje ili žaljenje bio je način iskazivanja žalosti za pokojnikom, a narikače su se posebno odijevale:

„Sad amo reć baba, strina, mater bi tako žalile za tin pokojnikom. Stavile bi na sebe crni šudar i bila ti je onda ka neka crna kabanica. Plet i kabanica to bi ti se stavilo, kad si baš puno u tuzi zamotaš se onda u to, staviš priko glave. Imaš šudar i sve al staviš priko i to i onda se zamotaš u tu plet. Plet ti izgleda ko pareo al je cili crn i onda staviš na glavu i to ti visi do pola leđa. To bi kod nas žene stavile na glavu i onda bi tako žalile od kuće do groblja i od groblja do kuće, cilin puten bi tako žalile za tin pokojnikom.“¹⁴⁴

¹⁴⁰ Dragić, Marko. *Poetika i povijest hrvatske usmene književnosti* (fakultetski udžbenik), Filozofski fakultet u Splitu, Split, 2008., str. 99.

¹⁴¹ Dragić, Marko. *Poetika i povijest hrvatske usmene književnosti* (fakultetski udžbenik), Filozofski fakultet u Splitu, Split, 2008., str. 99.

¹⁴² Vitez, Zorica u Opačić, Vid Jakša (ur.): *Hrvatski običaji i druge tradicije*, Mozaik knjiga, Zagreb, 2016., str. 71.

¹⁴³ Kazivačica Merica Čorić (r. Jurić) rođena 1974. godine u Crivacu – datum zapisa 31. 12. 2022.

¹⁴⁴ Isto.

Kazivačica nam kazuje i o običaju nakon samog sprovoda:

„Kad smo mi bili mali, nije bija običaj nakon sprovoda da bi ti se dolazilo kod nekoga u kuću i da se peče janjetina. Stavili bi možda u kući pršuta, sira ili nečega ako ti neko dođe prije sprovoda, ali iza sprovoda se nije dolazilo u kuću. Samo najuža rodbina od toga pokojnika, al sa strane nije dolazija niko. A sad većina ljudi kad završi sprovod, ta familija poziva ko želi doć u tu kuću izvade pršut, sir, pečeno zavisi kako u čijem selo, kome je običaj. Kod nas u Crivacu nije bija običaj da se peče janje ili nešto, bude pršuta i sira obično i nešto pića i to al da se peče janje ili nešto, to nije. Na primjer u Trnbusima to je tako, oni peku. Ili kad je misa nekome pa odma iza peku janje ili odojke i tako, a to kod nas nije. Mislin, može se to sada, sad većina kupi gotovo al da neko peče, to ne. Kod nas se ne peče ni sad u Crivacu.“¹⁴⁵

Vitez o blagovanju nakon sprovoda kaže:

„Taj obrok u većini je hrvatskih krajeva imao značenje i oblik strukturirane tradicije, utemeljene na vrlo starim predodžbama i vjerovanju, iskazane u određenom broju i vrstama jela (neparan broj, negdje devet, posluživanih tri po tri), izmjenjivanju blagovanja, molitvi i napitnicama te postojanju voditelja obreda (muškarac koji tijekom sprovoda nosi raspelo, a pri obroku je glavni govornik).“¹⁴⁶

Nekoć se pokojnika odmah pokopalo kad bi preminuo, no nakon što su, ne znajući, ukopali ženu koja je bila u nesvijesti, počeli su čuvati mrtvacu i čekati da prođe koji dan prije ukopa. O tome nam pripovijeda druga kazivačica:

„Čuvalo se mrtvacu onda kad umre. Kažu da su jedan put u grebu našli ženu i dite. Ona u nesvisti bila i odnili je kopat i onda kasnije kad je neko umra onda su našli, žena ta rodila u grebu i dite kraj nje. Mrtvo to sve bilo. Onda se zato posli čuva mrtvac, nije se nosija kopat. Onako prije umru pa nosi odma crkvi kopaj, onda posli se nije smilo kopat.“¹⁴⁷

6.4. Sijelo

Kao što smo ranije spomenuli, najčešći način upoznavanja mladića i djevojaka bilo je upoznavanje na pašnjacima, pred crkvom i najvažnije – na sijelu ili *silu*.

¹⁴⁵ Kazivačica Merica Čorić (r. Jurić) rođena 1974. godine u Crivacu – datum zapisa 31. 12. 2022.

¹⁴⁶ Vitez, Zorica u Opačić, Vid Jakša (ur.): *Hrvatski običaji i druge tradicije*, Mozaik knjiga, Zagreb, 2016., str. 72.

¹⁴⁷ Kazivačica Manda Jurić (r. Jurić) rođena 1926. u Crivacu – datum zapisa 2. 4. 2023.

„Tijekom zimskog razdoblja momak bi dolazio odabranom djevojci na sidenje. Kad se kaže npr. za djevojku ili mladića da side, to znači ozbiljnu vezu. Inače, prije nego što neka djevojka počne siditi s mladićem, njoj u kuću dolaze momci na silo. Silne večeri su se održavale u određene dane, najčešće srijedom i subotom, kada su mladići dolazili djevojci u kuću. Na sijelima su se zabavljali igrajući prstenka, tovara i drugih igara (...)“.¹⁴⁸

Silo opisuje i kazivačica:

„Kad se dolazilo curi na silo došlo bi ih po desetak. Onda oni dođu, side i pričaju. A cura zna ko joj je najdraži. To bi trajalo biće cilu zimu i onda dokle god nebi se išla pisat ili vinčat. Ima jednih cura da bi one rekle svakome. Meni je moja mater lično govorila, a ja san obećala koga ne volin neću mu se obećavat, pa sutra gledat da on mene išiba. Ja nisan se obećala nikome nego Vranji. Onda bi me pitali: „Jesi ti mala od riči?“¹⁴⁹

Zaključke koje navodi Alaupović Gjeldum o načinu na koji su se djevojke i mladići zabavljali na sijelima potvrđuje i kazivačica:

„Igralo se sakrivača, taj uzme ki ugljen u šaku i sad kad koga dođe red pogađat, pogađaju u koga je. Onda dokle god ne pogodeš krećeš ponovo. To nismo mi ženske, to su muškići. Mi smo ženske sidile i gledale. Di je bilo slobode za pivanje, onda igraj se tako toga sakrivača i mamure, šjavičice i to.“¹⁵⁰

6.5. Izgled i tradicionalna odjeća

Zanimljivi su i zapisi koji svjedoče o odjeći koja je u prošlosti nošena u Crivacu kao i načinu na koji su se djevojke uljepšavale:

„Nije da se nosila obična ona suknja ili ono nego „cardze“. To su nosili mlado i staro. „Cardza“ bi ta skakala na sve strane. Ja se sićan po progonu, pa kad bi skakale onda bi i ta „cardza“ skakala. I plela se kosa u dvi pletenice, nije se smilo šišat. Onda bi namazale kosu orahovin uljen pa bi se još više zalipila kosa pa bi mirisala. Svaka je žena u ono vrime imala dugu kosu pa bi češljale i splićale pa bi oko glave zamotale. Prije su se nosile pumparice, ko je da hulahopa. I one čarape su bile šta su se motale oko nogu do kolina.“¹⁵¹

¹⁴⁸ Alaupović-Gjeldum, Dinka. „Običaji i vjerovanja pri sklapanju braka u dijelu splitske zagore.“ *Ethnologica Dalmatica*, vol. 4-5, 1996., str. 64.

¹⁴⁹ Kazivačica Manda Jurić (r. Jurić) rođena 1926. u Crivacu – datum zapisa 2. 4. 2023.

¹⁵⁰ Isto.

¹⁵¹ Kazivačica Merica Čorić (r. Jurić) rođena 1974. godine u Crivacu – datum zapisa 2. 4. 2023.

Druga kazivačica dodaje:

„Je, je, nije se mastila kosa orahovin uljen, nije bilo masno ka šta su obična ulja.“¹⁵²

„Cure bi ovako nosile aljine bile od biloga sukna i opličke. A doli prišij crnu rigu onda to vrecka.“¹⁵³

Iskaz je upotpunjen i opisom muške odjeće te zapažanjem o suknu kao materijalu koji je korišten za izradu odjeće:

„Kad su se inžinjale kupovne čorape onda su tek bile priko kolina, a dok smo mi plele čorape, samo do kolina. Krojila san ja njeme (sinu) košulje, vaik košulje i gaće od sukna. I onu kapu bi imali.“¹⁵⁴

„Je uvijek je bila bila košulja i oni smeđi krožet oni.“¹⁵⁵

¹⁵² Kazivačica Manda Jurić (r. Jurić) rođena 1926. u Crivacu – datum zapisa 2. 4. 2023.

¹⁵³ Isto.

¹⁵⁴ Isto.

¹⁵⁵ Kazivačica Merica Čorić (r. Jurić) rođena 1974. godine u Crivacu – datum zapisa 2. 4. 2023.

7. Zaključak

Narodni običaji i kultura Zagore vrijedan su dio hrvatske tradicijske baštine koji se mora očuvati. Ovim radom opisani su različiti običaji sela Crivac poput običaja pred Badnjak i Božić, posebice što se tiče spremanja hrane te štovanje svetaca kroz razna slavlja – derneke i veselja. Opisane su i predaje mitskog, demonološkog i eshatološkog karaktera koje su bile dio svakodnevnog života ljudi iz mjesta. Usmena lirika prisutna je u vidu mnogih pjesama u dvostihu koje su se ojkale. Često se ojkalo na zabavama i trebalo je posjedovati znatnu vještinu pri izvođenju tih pjesama. U radu su navedene najčešće pjesme koje su pjevači pjevali, a koje su ljubavnog i humorističnog karaktera.

Zabilježeni su i narodni običaji vezani za svadbu koji su vrlo specifični i koji su se gotovo uvijek morali poštivati, običaji za sprovode koji određenu poveznicu imaju i s demonološkim predajama, konkretnije običaji koji preveniraju pretvorbu preminulog u demonsko biće. Praznovjerja ili sujevjerja još su jedan oblik svakodnevnice te se među njima navodi vjerovanje u nesreću ako mačka prijeđe preko nečijeg puta, vjerovanje u postojanje „zlih očiju“ i gatanje koje je služilo više kao oblik zabave, nego realno proricanje budućnosti.

Zanimljiv je i način odijevanja i igre koje su mladići i djevojke igrali. Posebice se spominje sijelo kao način druženja, ali i kao glavni način upoznavanja mladića i djevojaka koji bi vodio do njihovog braka. Mnogo je stvari bilo oko kojih se moralo voditi računa da i djevojčina, a i mladićeva strana obitelji bude zadovoljna.

Sve navedeno svjedoči o nekadašnjem bogatstvu tradicijske baštine u Dalmatinskoj zagori koja je pred nestankom zbog iseljavanja i starenja stanovništva. Ovaj rad pokušaj je da barem njezin preostali dio bude sačuvan za nove generacije.

Rječnik

A

Aljina – haljina

B

Baja - buba

C

Cardza – vrsta suknje

Cmilje – smilje

Č

Čatrnja – bunar

Čorape – čarape

D

Doćukati – čuti neku vijest

Drvar – malo brdo prekriveno borovinom

F

Fundać – talog od kave

G

Greb – grob

I

Inžinjati – izmisliti

K

Kantunal – noćni ormarić

Kapsil – mrtvački sanduk

Komaštrin – lanac koji visi poviše ognjišta

Konap – konop, uže

Kovilj – perasto kovilje; bilje

Krajovin – uz kraj

Krčina – livada

Krožet – starinski prsluk; dio nošnje

Kužina – kuhinja

M

Meritati – zasluživati što

N

Naškoditi - nauditi

O

Oplićak – dio nošnje

Osponiti – otkopčati

P

Pregljača – vunena pregača

Pumparice – duge ženske gaćice

R

Riga – crta šava na odjeći

S

Sime – sjeme

Splićati – plesti kosu

Š

Škatula – kutija

Šolja – šalica

Šudar – marama, rubac

Šugoman – ručnik

T

Tući (svinje) – klati

V

Vratar – fratar

Z

Zaćati – zagrabititi vodu

Zdimiti – udariti

Zamiriti – zamjeriti, zagledati se u nekoga

Zasponiti – zakopčati

8. Izvori

Vlastiti terenski zapisi

Popis kazivača:

Merica Čorić (rođ. Jurić) rođena 1974. u Crivacu.

Manda Jurić (rođ. Jurić) rođena 1927. u Crivacu.

Ivan Jurić (Cane) rođen 1956. u Crivacu.

Mara Jelavić – Šako (rođ. Jurić) rođena 1968. u Crivacu.

Iva Jurić (rođ. Svalina) rođena 1934. (-2021.) u Crivacu.

Literatura:

1. Alaupović, Gjeldum, Dinka. *O tradicijskoj kulturi srednje Dalmacije*. Književni krug, Split, 2019.
2. Alaupović-Gjeldum, Dinka. „Pučka vjerovanja između Svilaje i Moseća“. *Ethnologica Dalmatica*, vol. 24, 2017., str. 23-42.
3. Alaupović-Gjeldum, Dinka. „Običaji i vjerovanja pri sklapanju braka u dijelu splitske zagore.“ *Ethnologica Dalmatica*, vol. 4-5, 1996., str. 63–81.
4. Ardalić, Vladimir. *Bukovica: narodni život i običaji*. Srpsko kulturno društvo „Prosvjeta“, Zagreb, 2010.
5. Barešin, Sandra. „Mora kao nadnaravno biće tradicijske kulture“. *Ethnologica Dalmatica*, vol. 20, 2013. str. 39-68.
6. Bošković-Stulli, Maja. *Usmena književnost kao umjetnost riječi*, Mladost, Zagreb, 1975.
7. Botica, Stipe. *Povijest hrvatske usmene književnosti*, Školska knjiga, Zagreb, 2013.
8. Botica, Stipe. *Biblija i hrvatska kulturna tradicija*, Vlastita naklada, Zagreb, 1995.
9. Braica, Silvio. „Božićni običaji“, *Ethnologica Dalmatica*, 13, 2004., str. 5-26.
10. Čapo Žmegač, Jasna; Muraj, Aleksandra; Vitez, Zorica; Grbić, Jadranka; Belaj, Vitomir: *Hrvatska etnografija*, Matica hrvatska, Zagreb, 1998.
11. Čubelić, Tvrtko. *Narodne pripovijetke*, Školska knjiga, Zagreb, 1963.
12. Domić-Kunić, Alka. „Proročanstva, znamenja, snovi: Praznovjerje na primjeru careva iz dinastije Julio-Klaudijevaca“. *Opuscvla archaeologica*, vol. 23-24, br. 1, 1999., str. 405–416.
13. Dragić, Marko. „Štovanje sv. Antuna Padovanskoga u hrvatskoj crkveno-pučkoj baštini.“ *Ethnologica Dalmatica*, vol. 25, 2018., str. 37–66.
14. Dragić, Marko. "Hrvatski tradicijski čestitarski ophodi, pohodi i običaji od Božića do Sveta tri kralja." *Croatica et Slavica Iadertina*, vol. 14/1, br. 14., 2018, str. 189-230.
15. Dragić, Marko. *Tradicijske priče iz Zagore*, Književni krug, Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu, Split, 2017.
16. Dragić, Marko. „Vile u tradicijskim pričama šibenskoga i splitskog zaleđa.“ *Godišnjak Titius*, vol. 10, br. 10, 2017., str. 219-240.
17. Dragić, Marko. "Sveti Marko Evanđelist u kršćanskoj kulturnoj baštini Hrvata." *Nova prisutnost*, vol. XIV, br. 2, 2016, str. 259-281.
18. Dragić, Marko. „Badnje jutro i dan u hrvatskoj tradicijskoj kulturi.“ *Croatica et Slavica Iadertina*, vol. 10/2, br. 10., 2014., str. str. 399-435.

19. Dragić, Marko. „Mitski svijet Zagore u kontekstu europske mitologije“. *Kultovi, mitovi i vjerovanja na prostoru Zagore*, Kulturni sabor Zagore, Filozofski fakultet u Splitu - Odsjek za povijest i Veleučilište u Šibeniku, Split, 2013.
20. Dragić, Marko. „Sveta Lucija u katoličkoj sakralnoj i svjetovnoj baštini Hrvata“. *Hercegovina – godišnjak za kulturno i povijesno naslijeđe*, br. 24. Narodna knjižnica, Mostar, 2010., str. 129–153.
21. Dragić, Marko. "Duhovna baština Hrvata u šibenskom zaleđu." *Godišnjak Titius*, vol. 3, br. 3, 2010, str. 123-174.
22. Dragić, Marko. *Poetika i povijest hrvatske usmene književnosti* (fakultetski udžbenik), Filozofski fakultet u Splitu, Split, 2008.
23. Dragić, Marko. „Advent u liturgiji i narodnoj kulturi Hrvata.“ *Crkva u svijetu*, vol. 43, br. 3, 2008., str. 414-440.
24. Gavazzi, Milovan. *Godina dana hrvatskih narodnih običaja*. Kulturno – prosvjetni sabor Hrvatske, Zagreb, 1988.
25. Hiller, Helmut. *Sve o praznovjerju*. Zagreb: Grafički zavod Hrvatske, 1989.
26. Jureta, Ante. „Demonska bića u Zagori.“ *Ethnologica Dalmatica*, vol. 24, 2017., str. 43-57.
27. Kekez, Josip. „Usmena književnost“. *Uvod u književnost*, urednici Z. Škreb i A. Stamać, 4. izdanje, Globus, Zagreb, 1986.
28. Kukuljević, Ivan. „Vile (Prinesak k ilirskomu bajoslovju)“. *Danica horvatska, slavonska i dalmatinska*, vol. XII, br. 40, Zagreb, 3. listopada 1846.
29. Kutleša, fra Silvestar. *Život i običaji u Imockoj krajini*, Matica hrvatska: Ogranak Imotski, Imotski, 1993.
30. Opačić, Vid Jakša (ur.): *Hrvatski običaji i druge tradicije*, Mozaik knjiga, Zagreb, 2016.
31. Sunara, Nikola. „Praznovjerje kao okosnica romana *Japundže* Ivana Aralice“. *Croatica et Slavica Iadertina*, vol. 16., br. 1., 2020., str. 209–229.
32. Sunara, Nikola; Dragić, Marko. „Fairy World in Croatian Mythological Tales and Petar Gudelj's Poetry and Prose.“ *Lingua Montenegrina*, časopis za jezikoslovna, književna i kulturna pitanja, Fakultet za crnogorski jezik i književnost, god. XII, sv. 1, br. 23, Cetinje, 2019., str. 148.
33. Šešo, Luka. *Živjeti s nadnaravnim bićima. Vukodlaci, vile i vještice hrvatskih tradicijskih vjerovanja*. Naklada Jesenski i Turk, Zagreb, 2016.

34. Vekić, Denis. „Mitske i demonološke predaje u usmenoknjiževnoj teoriji: poetička obilježja i žanrovske odrednice predaje.“ *Croatica et Slavica Iadertina*, vol. 12/1, br. 12., 2016, str. 199–230.
35. Vitez, Zorica. *Hrvatski svadbeni običaji*, Golden marketing, Zagreb, 2003

Mrežni izvori:

1. Rak, Ana. „Praznovjerje ili legenda: Zašto u Šibeniku nema vjenčanja u svibnju? *Šibenski portal*, 27. 4. 2016. URL: <https://sibenskiportal.hr/iz-grada/praznovjerje-ili-legenda-zasto-u-sibeniku-nema-vjencanja-u-svibnju/> (datum pristupanja stranici: 19. 7. 2023.)
2. Župa Crivac, URL: <https://www.franjevci-split.hr/crivac/> (datum pristupanja stranici: 19. 7. 2023.)
3. Glazbeni izričaj ojkanje: URL: <https://min-kulture.gov.hr/vrste-kulturne-bastine/nematerijalna-kulturna-bastina/nematerijalna-kulturna-dobra-upisana-na-unesco-ovu-listu-nematerijalne-kulturne-bastine-kojoj-je-potrebna-hitna-zastita/glazbeni-izricaj-ojkanje/6287> (datum pristupanja stranici: 19. 7. 2023.)
4. praznovjerje. Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2021. URL: <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=50023> (datum pristupanja stranici: 1. 8. 2023.)
5. Antolović, Josip. „Sveti Andrija – prvi apostol kojeg je Isus pozvao.“ (Objavljeno: 30. studenoga 2022.) URL: <https://www.bitno.net/vjera/svetac-dana/sveti-andrija-prvi-apostol-kojeg-je-isus-pozvao/> (datum pristupanja stranici: 15. 8. 2023.)
6. „Svete Lucija, kršćanska je mučenica koja je zbog svoje vjere podnijela mučeništvo 303. godine. Mačem su joj odrubili glavu nakon dužeg mučenja.“ URL: <https://zupa-stari-pazin.com/zupa/o-sv-luciji/> (datum pristupanja stranici: 18. 8. 2023.)

Sažetak

U ovom radu opisani su običaji sela Crivac koje se nalazi u Dalmatinskoj zagori. Običaji svjedoče o bogatstvu tradicijske kulture tog prostora te uz kazivače koji prenose svoja znanja, tradicija opstaje. Navedeni su običaji pred Badnjak i Božić, kao i oblici štovanje svetaca te proslave (derneci) gdje se ljudi zajedno vesele i upoznavaju. Rad obrađuje mitske predaje, konkretno priče o vilama, demonološke predaje u kojima su opisani susreti s vješticama, morama, babarogom i vukodlacima te eshatološku predaju koja se fokusira na susret s krivljavcem. Također navodi opise narodnih običaja vezanih za svadbe, vrijeme nakon poroda i sprovode koji su jako zanimljivi i koje su svi poštovali. Prikazan je stil odijevanja, običaji za sijelo gdje su se cure i momci najčešće „zamirali“, a opisana su i neka praznovjerja poput prelaska crne mačke preko puta, vjerovanje u postojanje „zlih očiju“ i gatanje. Usmena lirika zabilježena je u obliku ojkavice koja je bila najčešći oblik pjevanja u dvoglasju ili troglasju.

Ključne riječi: Crivac, narodni običaji, demonološke predaje, mitske predaje, eshatološke predaje, usmena lirika, praznovjerje, tradicionalno odijevanje.

Abstract

CONTEMPORARY RECORDS OF TRADITIONAL HERITAGE IN CRIVAC

In this final paper, the customs of the village of Crivac which is in Dalmatian Zagora are described. The customs bear witness to the richness of the traditional culture of that area, and with the tellers who pass on their knowledge, the tradition endures. The customs before Christmas Eve and Christmas are mentioned, as well as the veneration of saints that manifest themselves in the form of a celebration called „dernek“ where people rejoice together and get to know each other. The paper deals with mythical tales, especially stories about fairies, demonological tales, where we find described encounters with witches, incubi, Babaroga and werewolves, as well as an eschatological tales that, in this case, focus on the encounter with a being called „krivljavac“. There are also descriptions of folk customs related to weddings, time after childbirth and funerals, which are very interesting and respected by everyone. The style of clothing, „sijelo“, a gathering where girls and boys most often met and fell in love with each other, are mentioned, and some superstitions, such as a black cat crossing the road, the belief in the existence of „evil eyes“ and fortune-telling are described. Oral poetry is described in the form of „ojkavica“, which was the most common form of two-part or three-part singing.

Key words: Crivac, folk customs, demonological tales, mythical tales, eschatological tales, oral poetry, superstition, traditional clothing.

Izjava o pohrani završnog/diplomskog/specijalističkog/doktorskog rada (podcrtajte odgovarajuće) u Digitalni repozitorij Filozofskog fakulteta u Splitu

Student/ica: ANGELA ČOZIĆ
Naslov rada: SUVREMENI ZAPISI TRADICIJSKE BAŠTINE U CRIVACU
Znanstveno područje: HUMANISTIČKE ZNANOSTI
Znanstveno polje: FILOLOGIJA
Vrsta rada: ZAVRŠNI RAD

Mentor/ica rada:

DR. SC. NIKOLA SUNARA

(ime i prezime, akad. stupanj i zvanje)

Komentor/ica rada:

/

(ime i prezime, akad. stupanj i zvanje)

Članovi povjerenstva (ime i prezime, akad. stupanj i zvanje):

PROF. DR. SC. MARKO DRAGIĆ

NIKOLA SUNARA, DR. SC.

DOC. DR. SC. LUCIJANA ARMANDA ŠUNDOV

Ovom izjavom potvrđujem da sam autor/autorica predanog završnog/diplomskog/specijalističkog/doktorskog rada (zaokružite odgovarajuće) i da sadržaj njegove elektroničke inačice u potpunosti odgovara sadržaju obranjenog i nakon obrane uređenog rada. Slažem se da taj rad, koji će biti trajno pohranjen u Digitalnom repozitoriju Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Splitu i javno dostupnom repozitoriju Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu (u skladu s odredbama Zakona o znanstvenoj djelatnosti i visokom obrazovanju, NN br. 123/03, 198/03, 105/04, 174/04, 02/07, 46/07, 45/09, 63/11, 94/13, 139/13, 101/14, 60/15, 131/17), bude:

a) rad u otvorenom pristupu

b) široj javnosti, ali nakon proteka 6 / 12 / 24 mjeseci (zaokružite odgovarajući broj mjeseci).

(zaokružite odgovarajuće)

Split, 11. 9. 2023.

Potpis studenta/studentice: ACo5

Obrazac A.Č.

SVEUČILIŠTE U SPLITU
FILOZOFSKI FAKULTET

IZJAVA O AKADEMSKOJ ČESTITOSTI

kojom ja ANGELA ČOZIĆ, kao pristupnik/pristupnica za stjecanje zvanja sveučilišnog/e prvostupnika/ce HRVATSKOG I ENGLESKOG JEZIKA I ^{ENJ I ŽEUNOSTI} izjavljujem da je ovaj završni rad rezultat isključivo mojega vlastitoga rada, da se temelji na mojim istraživanjima i oslanja na objavljenu literaturu kao što to pokazuju korištene bilješke i bibliografija. Izjavljujem da niti jedan dio završnog rada nije napisan na nedopušten način, odnosno da nije prepisan iz necitiranoga rada, pa tako ne krši ničija autorska prava. Također izjavljujem da nijedan dio ovoga završnog rada nije iskorišten za koji drugi rad pri bilo kojoj drugoj visokoškolskoj, znanstvenoj ili radnoj ustanovi.

Split, 11.9.2023.

Potpis

Obrazac P.O.

SVEUČILIŠTE U SPLITU
FILOZOFSKI FAKULTET

IZJAVA O KORIŠTENJU AUTORSKOG DJELA

kojom ja ANGELA ČOZIĆ, kao autor/ica završnog rada dajem suglasnost Filozofskom fakultetu u Splitu, kao nositelju prava iskorištavanja, da moj završni rad pod nazivom

SUVREMENI ZAPISI TRADICIJSKE BAŠTINE U
CRIVACU

koristi na način da ga, u svrhu stavljanja na raspolaganje javnosti, kao cjeloviti tekst ili u skraćenom obliku trajno objavi u javnoj dostupni repozitorij Filozofskog fakulteta u Splitu, Sveučilišne knjižnice Sveučilišta u Splitu te Nacionalne i sveučilišne knjižnice, a sve u skladu sa *Zakonom o autorskom pravu i drugim srodnim pravima* i dobrom akademskom praksom.

Korištenje završnog rada na navedeni način ustupam bez naknade.

Split, 11.9.2023.

Potpis

